

Ποντιακοί Οικισμοί στην Αιτωλοακαρνανία

Έρευνα-Επιμέλεια
Γίτσα Πανταζή-Ναστούλη
agriniomemories.com

***Η Πορεία
προς την Γενοκτονία***

Γεωγραφική Ταυτότητα Πόντου

*Ανέκαθεν η χώρα αύτη, πριν η επονομασθή Πόντος, ότε
ετύγχανεν αμυδρώς έτι γνωστή υπό το μυθικόν όνομα της
Κολχίδος, ην διά τους Έλληνας χώρα ιδίας τινός
σπουδαιότητος· ην χώρα μυστηριώδης και μαγική [...] Πυκνή
δε συγκοινωνία συνέδεσε τας χώρας εκείνας προς τας εν
Ελλάδι παραλίας πόλεις [...] παντοία και εκλεκτά είδη
κατήγοντο διά των μακρών πλοίων εκείθεν. Άπαντα δε ταύτα
εκάλουν οι Έλληνες «ποντικά»· και παν νέον και τέως
άγνωστον πράγμα εκαλείτο παρ' αυτοίς «ποντικόν». Το όνομα
δε τούτο υπεδήλου, τρόπον τινά, και την εξαιρετικήν αξίαν του
προϊόντος ή την σπανιότητα καν αυτού [...] Αλλά και παν
αγνώστου προελεύσεως εμπόρευμα, όθεν δήποτε αλλόθεν
προερχόμενον, εχαρακτηρίζετο προχείρως και ευκόλως
«ποντικόν».*

Τα γραφόμενα ανήκουν στον Κωνσταντίνο Παπαμιχαλόπουλο,
ο οποίος το 1903 επιχείρησε να συστήσει την περιοχή του
Πόντου στο ελλαδικό αναγνωστικό κοινό μέσα από το βιβλίο
του **«Περιήγησις εις τον Πόντον»** (εκδόθηκε τον Αύγουστο του 1903).

Τα πιο ασφαλή στοιχεία για τον προσδιορισμό της
γεωγραφικής ταυτότητας του Πόντου την περίοδο αυτή,

παραμένουν εκείνα που παρέχει η παλιά οθωμανική διοίκηση και η εκκλησιαστική διαίρεση της περιοχής.

Σύμφωνα με αυτές τις πηγές ο Πόντος αποτελούνταν από το βιλαέτι της Τραπεζούντας, τη διοίκηση Τζανίκ, τα σαντζάκια Τοκάτης, Καραχισάρ και Αμάσειας, από το βιλαέτι της Σεβάστειας και το σαντζάκι της Σινώπης, τμήμα του βιλαετίου Κασταμονής, ενώ περιελάμβανε τις μητροπόλεις Τραπεζούντος, Ροδοπόλεως, Χαλδείας, Κολωνείας, Αμασείας, Νεοκαισάρειας και Θεοδοσιουπόλεως.¹

[1] Π. Κοντογιάννης, *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας, Εν Αθήναις 1921*
Π. Τριανταφυλλίδης, *Η εν Πόντω ελληνική φυλή ήτοι τα Ποντικά, Εν Αθήναις, 1866*

Χριστιανικός Πληθυσμός

Ήδη από τον 16ο αιώνα στην περιοχή του Πόντου παρατηρούνται σημαντικές συγκεντρώσεις χριστιανικών πληθυσμών.

Και μάλιστα παρουσίαζε τις πλέον σημαντικές συγκεντρώσεις ελληνορθόδοξων πληθυσμών μετά τις δυτικές και βορειοδυτικές ακτές της μικρασιατικής χερσονήσου.

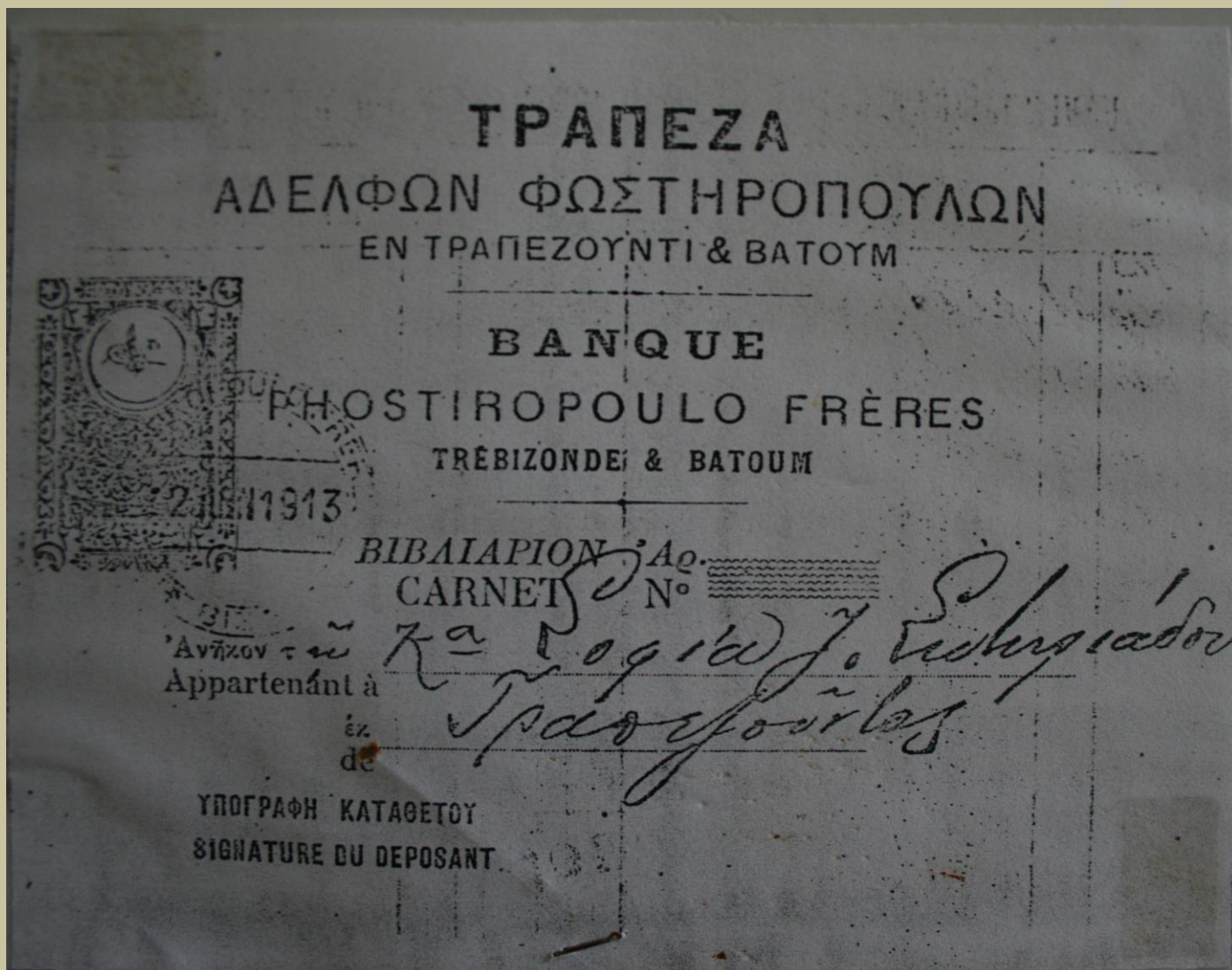
Η παρουσία τους, δε, στον Πόντο προηγείται κατά πολύ χρονικά των αστικών κέντρων της αυτοκρατορίας, όπως η Σμύρνη ή το Αϊβαλί ²

Οικονομική Ανάπτυξη

Ένα ενδεικτικό μέτρο της οικονομικής ανάπτυξης που υπήρχε στην περιοχή του Πόντου θα μπορούσαν να δώσουν οι τέσσερις μεγάλοι ελληνικοί τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι που ιδρύθηκαν στην Τραπεζούντα, τέσσερις εφοπλιστικοί οίκοι που λειτουργούσαν στην Κερασούντα, καθώς και οι πολυάριθμες εταιρίες εμπορίου καθώς και τα εμπορικά καταστήματα που ίδρυσαν οι ελληνορθόδοξοι. ³

[2] Γ. Μαργαρίτης, «Η λαμπρή ιστορία του Πόντου»

[3] Πίνακες 1,2, στο τέλος του βιβλίου.

Τράπεζα Αφών Φωστηροπούλων, Τραπεζούντα και Βατούμ , 1908

Εκπαιδευτική Ανάπτυξη

Στα τέλη του 19ου αιώνα, λειτουργούσαν στον Πόντο 500 περίπου ελληνικά σχολεία, μεταξύ των οποίων τα περιώνυμα Φροντιστήρια Τραπεζούντας και Αργυρούπολης, αριθμός που υπερδιπλασιάστηκε στις αρχές του επόμενου αιώνα. Η εκπαιδευτική αυτή έκρηξη στον Πόντο συνέβαινε επειδή οι ελληνικές διπλωματικές αρχές που ήταν οι βασικοί φορείς του εκπαιδευτικού τομέα στις οθωμανικές περιοχές, απουσίαζαν πανηγυρικά από τον Πόντο. Το ίδιο όμως συνέβαινε, την περίοδο αυτή, στην πλειοψηφία των οθωμανικών περιοχών που υπήρχαν ελληνορθόδοξες κοινότητες.

Ο Ευρυπίδης Γεωργανόπουλος, Διδάκτωρ Ιστορίας Α.Π.Θ., μας πληροφορεί ότι έως το 1849, υπήρχε ένα μόνο υποπροξενείο στην Τραπεζούντα.

Το συγκεκριμένο κενό, ωστόσο, συμπλήρωσε με το παραπάνω η Εκκλησία, η κοινοτική εξουσία και η ιδιωτική πρωτοβουλία δηλ. οι εύποροι αστοί της ποντιακής περιοχής, που πρωτοστάτησαν στην ίδρυση των πολυάριθμων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η πλειονότητα των δασκάλων, κυρίως γηγενείς του Πόντου, είχε ολοκληρώσει τις ανώτερες σπουδές της στην Αθήνα.

Φροντιστήριο Τραπεζούντας

Την περίοδο αυτή υπήρχαν :

1. Στη μητρόπολη Τραπεζούντας 84 σχολεία, 165 καθηγητές και δάσκαλοι και 6.800 μαθητές και μαθήτριες.
2. Στη μητρόπολη Ροδοπόλεως 55 σχολεία, 87 καθηγητές και δάσκαλοι και 3.053 μαθητές και μαθήτριες.
3. Στη μητρόπολη Κολωνίας 88 σχολεία, 94 καθηγητές και δάσκαλοι και 4.900 μαθητές και μαθήτριες.
4. Στη μητρόπολη Χαλδίας – Κερασούντας 252 σχολεία, 322 καθηγητές και δάσκαλοι και 24.800 μαθητές και μαθήτριες.
5. Στη μητρόπολη Νεοκαισαρείας 182 σχολεία, 193 καθηγητές και δάσκαλοι και 12.800 μαθητές και μαθήτριες.

6. Στη μητρόπολη Αμάσειας 376 σχολεία, 386 καθηγητές και δάσκαλοι και 23.600 μαθητές και μαθήτριες.⁴

[4] Κωνσταντινίδου Κ., Πραγματεία περί Πόντου, Λόγος που εκφωνήθηκε στο Παμπόντιο Συνέδριο στην Μασσσία 1918.

Λαζαρίδης Δ., «Η παιδεία στον Πόντο», Ιστορικά (109), 2001.

Πελαγίδης Σ., «Εκκλησία και Μοναστικά Κέντρα», Ιστορικά (109), 2001.

Εκλογικές Αναμετρήσεις και Παρουσία των Ελληνορθόδοξων

Η πρώτη εκλογική αναμέτρηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, το φθινόπωρο του 1908, έδωσε στους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς του Πόντου τη δυνατότητα εκπροσώπησης στο οθωμανικό κοινοβούλιο. Τα εκλογικά αποτελέσματα, ωστόσο, ήταν απογοητευτικά. Οι ελληνορθόδοξοι πληθυσμοί του Πόντου, παρ' ότι είχαν ισχυρή αριθμητική δύναμη, δεν κατόρθωσαν να εκπροσωπηθούν, παρά από έναν βουλευτή: τον Ματθαίο Κωφίδη.

Οι εκλογές του 1912, που έμειναν γνωστές στην ιστορία ως **«εκλογές με το ρόπαλο»** εξαιτίας της βίας και της νοθείας που επικράτησε, εξασφάλισε στους κομιτατικούς τη συντριπτική πλειοψηφία. Ήταν όμως σημαντικές για τις ποντιακές κοινότητες γιατί για πρώτη φορά δραστηριοποιήθηκε το ελληνικό κράτος και το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών όχι μόνον είχε λόγο, σε συνεργασία πάντοτε με τις τοπικές μητροπόλεις, στην επιλογή των ελληνορθόδοξων υποψηφίων, αλλά φρόντισε, μέσω προξενείου, και για την οικονομική ενίσχυση του προεκλογικού αγώνα.

Σύμφωνα με το οθωμανικό εκλογικό σύστημα, ανά 100.000 κατοίκων αντιστοιχούσε ένας βουλευτής. Έτσι οι Οθωμανοί

Φιλελεύθεροι δέχτηκαν τον αριθμό των επτά ελληνορθόδοξων βουλευτών για τον Πόντο.

Ο ελληνικός πληθυσμός στον Πόντο ήταν 700.000. Όπως αναφέρει ο Γ. Βαλαβάνης: **«Ο αριθμός ούτος είχε αναγνωρισθή επισήμως υπό της Κυβερνήσεως Κιαμήλ πασσά κατά το 1912, ότε κατόπιν επελθούσης συμφωνίας μετά των Πατριαρχείων ωρίσθη ο αριθμός των βουλευτικών εδρών του Πόντου εν πρωτοκόλλω εις επτά. Ήτοι εις βουλευτής επί 100.000 κατοίκων.»**⁵

Όμως την πρώτη αυτή νεοτουρκική περίοδο άρχισαν μεταξύ των μουσουλμανικών και των ελληνορθόδοξων πληθυσμών του Πόντου, τα προβλήματα. Εμπορικοί αποκλεισμοί των ελληνοορθόδοξων με τεράστιες οικονομικές επιπτώσεις, απομάκρυνση των ελληνορθόδοξων εργαζομένων από τις δημόσιες υπηρεσίες, τις μουσουλμανικές επιχειρήσεις, το μονοπώλιο καπνού και την Οθωμανική τράπεζα, την επιβολή επιπλέον φόρων, την κατάργηση των φοροαπαλλαγών για τους Έλληνες υπηκόους καθώς και τη δημιουργία διαφόρων προσκομμάτων ως προς τη λειτουργία των ελληνικών τραπεζών στην περιοχή, σταδιακή κατάργηση των προνομίων της θρησκευτικής ηγεσίας – σε μια περιοχή όπου το θρησκευτικό

[5] Γεώργιος Κ. Βαλαβάνης, *Σύγχρονος γενική ιστορία του Πόντου*, 2η έκδ., Θεσσαλονίκη, 1986

αίσθημα παρέμενε εξαιρετικά ισχυρό – , διαρκής παρεμβολή
προσκομμάτων στη λειτουργία των ελληνικών εκπαιδευτηρίων
κ.α.⁶

**Και η οριστική ρήξη έρχεται με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου
πολέμου.**

[6] Ε. Γεωργανόπουλος, «Το νεοτουρκικό κίνημα και οι επιπτώσεις του στον
ελληνισμό του Πόντου».

Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος.

Προσπάθεια Ίδρυσης Αυτόνομης Δημοκρατίας του Πόντου.

Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος και η υποχρεωτική στράτευση, που οδηγούσε απευθείας στα περίφημα τάγματα εργασίας (αμελέταμπουρού), οι επιτάξεις, οι λεηλασίες περιουσιών, η επιβολή βαριάς φορολογίας υπέρ των αναγκών του οθωμανικού στρατού, οι μαζικοί εκτοπισμοί και οι βιαιοπραγίες, που συχνά έφταναν ως τη δολοφονία, βρέθηκαν πλέον στην ημερήσια διάταξη για το σύνολο των χριστιανικών πληθυσμών του Πόντου.

Το 1915 ήταν μια χρονιά ορόσημο για τον ποντιακό ελληνισμό της Μικράς Ασίας. Τη χρονιά εκείνη, και ενώ όλα τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν εμπλακεί στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Τούρκοι εκπόνησαν ένα σχέδιο εξόντωσης των χριστιανικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας. Τον Ιούνιο πραγματοποιήθηκε η εξορία και στη συνέχεια η σφαγή των Αρμενίων και αμέσως μετά αρχίζουν οι πρώτες βιαιοπραγίες εναντίον του ποντιακού στοιχείου.

Με την λήξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου οι Πόντιοι πίστεψαν ότι τα δεινά τους θα έπαιρναν τέλος, αλλά διαψεύστηκαν. Η διεθνής τάση που επικρατούσε για αυτοδιάθεση των λαών ώθησε τους Ποντίους να ιδρύσουν την Αυτόνομη Δημοκρατία του Πόντου.

Εξέχοντες Πόντιοι, ο **Κ. Κωνσταντινίδης** στη Μασσαλία, ο **Β. Ιωαννίδης** και ο **Θ. Θεοφυλάκτου** στο Βατούμ, ο **Ι. Πασσαλίδης** από το Σοχούμι, ο **Λ. Ιασωνίδης**, ο **Φ. Κτενίδης** στο Κρασνοντάρ και οι μητροπολίτες Τραπεζούντας **Χρύσανθος** (κατά κόσμον Χαρίλαος Φιλιππίδης) και Αμάσειας **Γερμανός**, προώθησαν την ιδέα της δημιουργίας Ανεξάρτητης Δημοκρατίας του Πόντου. Με υπομνήματα και παραστάσεις προς τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων πρότειναν τη δημιουργία ανεξάρτητης κρατικής οντότητας.

Κ.Κωνσταντινίδης

*Μητροπολίτης
Χρύσανθος*

*Μητροπολίτης
Γερμανός*

Περίπου την ίδια περίοδο, καθώς άρχιζαν οι διαπραγματεύσεις στην Συνδιάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού το 1919 με στόχο την λύση των εδαφικών ζητημάτων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο Χρύσανθος κατέφθασε στις 29 Απριλίου 1919 προκειμένου να ασκήσει πιέσεις υπέρ της ανεξαρτησίας του Πόντου.

Εκεί παρουσίασε μια δεκαοχτασέλιδη έκθεση με επιχειρήματα υπέρ της ίδρυσης της Αυτόνομης Δημοκρατίας του Πόντου.

Η προτεινόμενη Δημοκρατία του Πόντου επρόκειτο να συμπεριλάβει τις επαρχίες Τραπεζούντας, Σαμψούντας, Σινώπης και Αμάσειας. Στην διάσκεψη, ο Βενιζέλος πίστευε ότι μια ανεξάρτητη δημοκρατία του Πόντου ήταν πολύ απομακρυσμένη από τις υπόλοιπες ελληνικές περιοχές με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η υπεράσπισή του από τις τουρκικές επιδρομές.⁷

Πρότεινε δε ο Βενιζέλος να προχωρήσουν οι Πόντιοι στη δημιουργία μιας ομοσπονδίας με τους Αρμένιους.

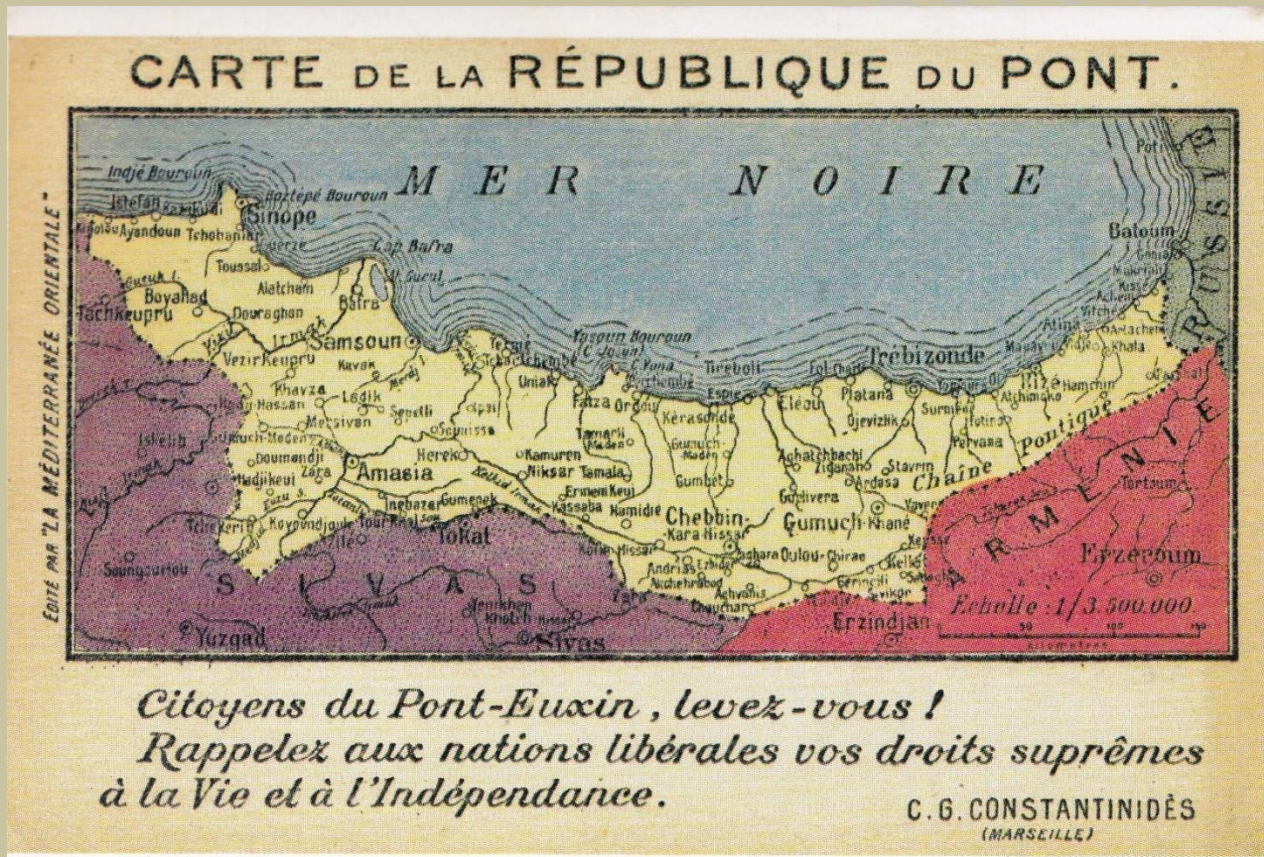
Πράγματι ο αρχιεπίσκοπος Τραπεζούντας Χρύσανθος και ο πρόεδρος των Αρμενίων Αλέξανδρος Χατισιάν υπέγραψαν στις 17 Ιανουαρίου του 1920 συμφωνία για τη δημιουργία ποντοαρμενικής ομοσπονδίας.

Αλέξανδρος Χατισιάν

[7] Παυλίδης Ε., *Πως και διατί εματαιώθη η Δημοκρατία του Πόντου*, Αθήνα, 1956

Όμως τον Νοέμβριο του 1920 ο αρμενικός στρατός ηττήθηκε στο Ερζερούμ από τις δυνάμεις του Κεμάλ με αποτέλεσμα να συνθηκολογήσουν οι Αρμένιοι και να μείνουν οι Πόντιοι μόνοι τους. Έκτοτε και μέχρι τον Αύγουστο του 1922 ο Κεμάλ, προχώρησε ανενόχλητος στη σταδιακή εξόντωση του ποντιακού ελληνισμού.

Χάρτης της Δημοκρατίας του Πόντου. Α' Παμπόντιο Συνέδριο, Μασσαλία.

Στο κάτω μέρος του χάρτη γράφει:

Πολίτες του Εύξεινου Πόντου, σηκωθείτε!

Υπενθυμίστε στα φιλελεύθερα έθνη τα υπέρτατα δικαιώματά σας στη ζωή και την ανεξαρτησία.

- **Πληθυσμός Ποντίων πριν τον διωγμό**
- **Πληθυσμός Ποντίων που εξοντώθηκαν**

Πριν από την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, (όπως προαναφέραμε), σύμφωνα με την έκθεση Αργυρόπουλου του Υπουργείου Εξωτερικών, ο ελληνικός πληθυσμός στον Πόντο ήταν 700.000.

Από την έκρηξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1914) ως τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922), οι Νεότουρκοι με τα σκληρά μέτρα που έλαβαν εναντίον των Ελλήνων του Πόντου με τη μέθοδο των εξοριών, βιασμών, σφαγών, εξανδραποδισμών και απαγχονισμών (κατά τον Αρχιμανδρίτη Πανάρετο Τοπαλίδη) εξόντωσαν:

A.	1914-1918	170.576 Ποντίους
B.	1918-1922	119.122 Ποντίους
Συνολικά		289.698 Ποντίους

Ποσοστό δηλαδή 42%, περίπου, σε σύνολο 700.000 Ελλήνων κατοίκων, ενώ σύμφωνα με τη **Μαύρη Βίβλο** του Κεντρικού Συμβουλίου των Ποντίων στην Αθήνα, ανέρχονται σε **303.238** ως το 1922, και **353.000** ως το Μάρτιο του 1924, ποσοστό που ξεπερνά το 50% του ολικού πληθυσμού των Ελλήνων του Πόντου.⁸

[8] Βλάσης Αγτζίδης, «Έλληνες του Πόντου»

**Χρονικό
της Γενοκτονίας των Ποντίων**

1908: Κίνημα των Νεότουρκων στην οθωμανική Θεσσαλονίκη. Οι εθνικιστές ηγέτες (Μουσταφά Κεμάλ – Ενβέρ Πασά – Ταλαάτ Πασά) υποσκελίζουν το σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίτ και αναλαμβάνουν τον πολιτικό έλεγχο της αυτοκρατορίας.

*Μουσταφά Κεμάλ
Ατατούρκ*

Ενβέρ Πασά

Ταλαάτ Πασά

1910: Αυταρχικά, κατασταλτικά μέτρα κατά των χριστιανικών κοινοτήτων της αυτοκρατορίας.

1911: Σε συνέδριο του «Κομιτάτου Ένωση και Πρόοδος» των Νεότουρκων κυριαρχεί το σύνθημα: «Η Τουρκία στους Τούρκους».

1913: Οργανώνεται από τους Νεότουρκους το «Γραφείο Εγκατάστασης Φυλών και Μεταναστών» και ιδρύεται η μυστική υπηρεσία **Teşkilât-ı Mahsusa**.⁹

1914: Έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

- Οι πρώτες μαζικές διώξεις κατά Ελλήνων στην Ανατολική Θράκη.
- Πογκρόμ στη Δυτική Μικρά Ασία και η σφαγή της Φώκαιας. Ρωσοτουρκικός Πόλεμος.
- Έξαρση του τουρκικού εθνικισμού, συσπείρωση του μουσουλμανικού στοιχείου.

[9] Η Ειδική Οργάνωση **Teşkilat-ı Mahsusa** ήταν μια παραστρατιωτική οργάνωση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία γνωστή για την διάπραξη της γενοκτονίας των Αρμενίων. Ιδρύθηκε επίσημα το 1913 από τον Enver Pasha. Η οργάνωση αυτή αριθμούσε περισσότερους από δέκα χιλιάδες καταδικασμένους εγκληματίες των οποίων οι ποινές εξαγοράστηκαν με αντάλλαγμα να υπηρετήσουν το κράτος, ως δύναμη ανεξάρτητη από τον τακτικό στρατό με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για επίθεση σε εμάχους.

1915 : Καλούνται στην Κωνσταντινούπολη και εξοντώνονται οι πρόκριτοι των Αρμενίων. Η Γενοκτονία των Αρμενίων ολοκληρώνεται σε λίγους μήνες.

1916 - 1917 : Πορείες «θανάτου», οι λεγόμενες «**Λευκές Πορείες**», στο εσωτερικό της Ανατολίας από τον οθωμανικό δυτικό Πόντο (Σαμψούντα, Μπάφρα, κ.α) και απώλειες χιλιάδων χριστιανών - αντρών, γυναικών και παιδιών - από τις κακουχίες, το κρύο και την πείνα.

- Τάγματα καταναγκαστικής εργασίας, τα **Amele Taburlari (Αμελέ Ταμπουρού)**.¹⁰
- Ο ανατολικός Πόντος υπό ρωσική κυριαρχία.
- Οκτωβριανή Επανάσταση στη Ρωσία και λήξη ρωσοτουρκικού πολέμου.

[10] Amele Taburlari. Τα Τάγματα Εργασίας (συχνά αναφερόμενα στην ελληνική βιβλιογραφία ως αμελέ ταμπουρού) χρησιμοποιήθηκαν στη Μικρά Ασία κατά τα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή στις περιοχές που ελέγχονταν από τους Νεότουρκους ή τις δυνάμεις του Κεμάλ Ατατούρκ, καθώς και από την Τουρκία στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, για να ετοιμάσουν ενδεχόμενη συμμετοχή της Τουρκίας σ' αυτόν. Στα τάγματα αυτά αναγκάζονταν να εργαστούν άνδρες μη μουσουλμάνοι σε βαριές εργασίες υπό απάνθρωπες συνθήκες. Ήταν μία από τις μεθόδους εθνοκάθαρσης που χρησιμοποιήθηκαν από τους Τούρκους, αφού οι περισσότεροι εργάτες πέθαιναν. Σύμφωνα με υπολογισμούς, στρατολογήθηκαν στα τάγματα εργασίας περί τα 100.000 άτομα.

Αμελέ Ταμπουρού

1918 : Λήξη Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

- Η ηγεσία των Νεότουρκων παραδίδεται στους συμμάχους της Αντάντ.
- Αποχώρηση Ρώσων από τον ανατολικό Πόντο και τον Καύκασο.

1919 : Αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη.

- Αναχώρηση από Κωνσταντινούπολη στις 15 Μαΐου και άφιξη στις 19 Μαΐου του Μουσταφά Κεμάλ Πασά στη Σαμψούντα, με αποστολή την «ειρήνευση» από τη δράση ομάδων ατάκτων.

- Αυτονόμηση του Κεμάλ από την Υψηλή Πύλη και συνάντησή του στη Χάμσα, στις 29 Μαΐου, με τον **Τοπάλ Οσμάν**.¹¹

Τοπάλ Οσμάν

1920: Συνθήκη των Σεβρών.

- Ανατολική Θράκη και Σαντζάκι της Σμύρνης υπό όρους, σε ελληνικό έλεγχο, ο Πόντος εξαιρείται των ρυθμίσεων.

[11] Ο Τοπάλ Οσμάν θεωρείται ο μεγαλύτερος δήμιος των Ελλήνων του Πόντου με φρικτά εγκλήματα στο ενεργητικό του. Ο Κεμάλ τον όρισε εκπρόσωπό του με απεριόριστο δικαίωμα ζωής και θανάτου πάνω στον ελληνικό πληθυσμό του Πόντου. Σε νεαρή ηλικία γίνεται μέλος της μυστικής παραστρατιωτικής οργάνωσης των Νεότουρκων **Teşkilât-ı Mahsusa** (Τεσκιλάτ-ι-Μαχσούσα). Έχοντας το «πράσινο φως» από τον Κεμάλ, ο Τοπάλ Οσμάν συγκρότησε εκτεταμένα παραστρατιωτικά δίκτυα με πολλούς άντρες, που τρομοκρατούσαν τα ελληνικά χωριά της περιοχής. Όσοι δεν υπάκουαν στις εντολές του, είχαν τραγικό τέλος. Για τα απίστευτης ωμότητας εγκλήματά του εναντίον αμάχων ο Τοπάλ Οσμάν έμεινε γνωστός ως **ύαινα ή σφαγέας του Πόντου**.

1920-1922 : Από την περιοχή της Βιθυνίας ξεκινούν σε όλο τον Πόντο σφαγές, λεηλασίες, καταστροφή χριστιανικών χωριών από παρακρατικές νεοτουρκικές ομάδες.

- Δεκάδες χιλιάδες Πόντιοι και Αρμένιοι φεύγουν να σωθούν προς τη Σοβιετική Αρμενία και προς τους υπό γαλλικό έλεγχο Συρία και Λίβανο.

1922 : Μικρασιατική καταστροφή.

- Ο ελληνικός στρατός ηττάται στον Σαγγάριο, φλέγεται η Σμύρνη.

1923 : Συνθήκη της Λωζάνης.

- Ανταλλαγή πληθυσμών, προσφυγιά.

Λευκές Πορείες, Πορείες θανάτου

19 Μαΐου 1919

Μια σημαδιακή, καταραμένη ημερομηνία για τον Ποντιακό-και όχι μόνο-Ελληνισμό.

Ήταν η μέρα που ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ πατάει το πόδι του στη Σαμψούντα, στις μικρασιατικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας, για να ειρηνεύσει, δήθεν, την περιοχή. Με το σύνθημα **«η Τουρκία στους Τούρκους»** έθεσε σε εφαρμογή το σχέδιο των Νεότουρκων για τον διωγμό και την τελειωτική εξόντωση του ελληνικού πληθυσμού σε όλο τον Πόντο.

Έναν διωγμό με βαρβαρότητες, σφαγές, βιασμούς. Σ' όλο τον Πόντο περιόδευε ο θάνατος με τις πιο φρικτές μορφές του. Οι διωγμοί όμως είχαν αρχίσει πολύ πιο νωρίς απ' αυτή την μαύρη ημερομηνία.

Αν και η τελική φάση εξόντωσης του Ελληνισμού ξεκίνησε με την επανάσταση των Νεότουρκων, το 1908, το απάνθρωπο φαινόμενο της Γενοκτονίας αιώνες χαρακτήριζε την πολιτική των εκάστοτε οθωμανικών και μετέπειτα νεοτουρκικών κυβερνήσεων. Από την ήττα στο Ματζικέρτ (1071) ως την πτώση της Αυτοκρατορίας των Μεγάλων Κομνηνών της Τραπεζούντας (1461), από την εποχή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1915) ως την Συνθήκη της Λωζάνης (1923) ένας ήταν ο στρατηγικός στόχος της Τουρκίας: **η εξόντωση του Ελληνισμού.**

«Θα σας κόψουμε τα κεφάλια, θα σας εξαφανίσουμε. Ή εμείς θα επιζήσουμε ή εσείς», δήλωνε ο Τούρκος πρωθυπουργός Σεφκέτ πασάς, στον μεγάλο πατριάρχη του Γένους, Ιωακείμ Γ'. Οι Γερμανοί, που ήταν οι ηθικοί αυτουργοί και καθοδηγητές των εγκλημάτων, έβλεπαν τους Έλληνες και τους Αρμενίους ως φραγμό, εμπόδιο στα σχέδιά τους για οικονομική διείσδυση στην Ανατολή.

Ο καθοδηγητής των Τούρκων στρατηγός Λίμαν Φον Σάντερς υποστήριζε τα εξής:

*«Η Τουρκία δεν έχει ουδεμίαν ασφάλειαν ούτε δύναται να οργανωθεί ελευθέρως εις το μέλλον, λόγω της παρουσίας των Ελλήνων».*¹²

Λίμαν Φον Σάντερς

[12] *«Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Μ. Ασίας»*, Μ. Ροδά, εκδ. “Παρουσία”. Το βιβλίο γράφτηκε το 1916.

Για να μην προκληθεί αντίδραση στον “πολιτισμένο” κόσμο προτείνει, ως “τελική λύση”, τον «λευκό θάνατο», τις «**λευκές πορείες**»¹³, τις ατέλειωτες οδοιπορίες.

«Σας διαβεβαιώνω ότι οι παγωνιές και το κρύο του χειμώνα, οι βροχές και η μεγάλη υγρασία, ο ήλιος και η τρομερή ζέστη του καλοκαιριού, οι αρρώστιες του εξανθηματικού τύφου και της χολέρας, οι κακουχίες και η ασιτία, θα φέρουν το ίδιο αποτέλεσμα, με τις σφαγές που λογαριάζετε να κάνετε εσείς. Με το σύστημα που σας προτείνω, ο θάνατός τους είναι βέβαιος. Επιπλέον, οι γυναίκες τους δεν θα γεννούν και έτσι θα λυθεί το δημογραφικό σας πρόβλημα, ενώ η μισητή και άτιμη ράτσα των Ελλήνων θα ξεκληριστεί και θα χαθεί για πάντα μέσα σε μια γενιά και εσείς θα αποκτήσετε μια συμπαγή τουρκική ομοιογένεια», δήλωνε στους Τούρκους ο Σάντερς.

[13] «**Λευκές Πορείες**». Ο πιο «απλός» και ταυτόχρονα αποτελεσματικός τρόπος εξόντωσης, κατά τους Τούρκους, δεν ήταν άλλος από τις πορείες θανάτου, τις «Λευκές Πορείες».

Κυρίως γυναικόπαιδα και ηλικιωμένοι (αφού οι άνδρες ήταν είτε στα τάγματα εργασίας είτε ένοπλοι στα βουνά) διατάχθηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους με τη βία, παίρνοντας μαζί τους ελάχιστα πράγματα. Πολλοί Πόντιοι πίστευαν ότι θα ξαναγυρίσουν – στην πραγματικότητα, όμως, οι λευκές πορείες δεν είχαν προορισμό, αφού στόχος ήταν μόνο η εξόντωση.

Χιλιόμετρα το ένα μετά το άλλο, χωρίς στάσεις, σε άγονα μέρη, μακριά από κατοικημένες περιοχές, χωρίς νερό και φαγητό, το χειμώνα. Όποιος έπεφτε δεν ξανασηκωνόταν, και το караβάνι των απελπισμένων συνέχιζε την πορεία του. Άλλοι πέθαιναν από το κρύο και την πείνα, άλλοι από το ξύλο και τις κακουχίες. Οι ηλικιωμένοι και τα παιδιά ήταν τα πρώτα θύματα.

Από την στιγμή εκείνη ο Ελληνισμός δεν υπήρχε. Οργιάζουν οι Τούρκοι στα ελληνικά χωριά, πυροβολώντας, λεηλατώντας και βιάζοντας ανυπεράσπιστους χωρικούς. Εκμεταλλευόμενοι και τον ρωσοτουρκικό πόλεμο διατάζουν, για δήθεν λόγους ασφαλείας, την μεταφορά των χριστιανών του Πόντου στα ενδότερα.

Αρχίζει πλέον απροκάλυπτα η εξόντωση.

Το εγκληματικό σχέδιο του Σάντερς εφαρμόστηκε από του Τούρκους με όλες τις λεπτομέρειές του.

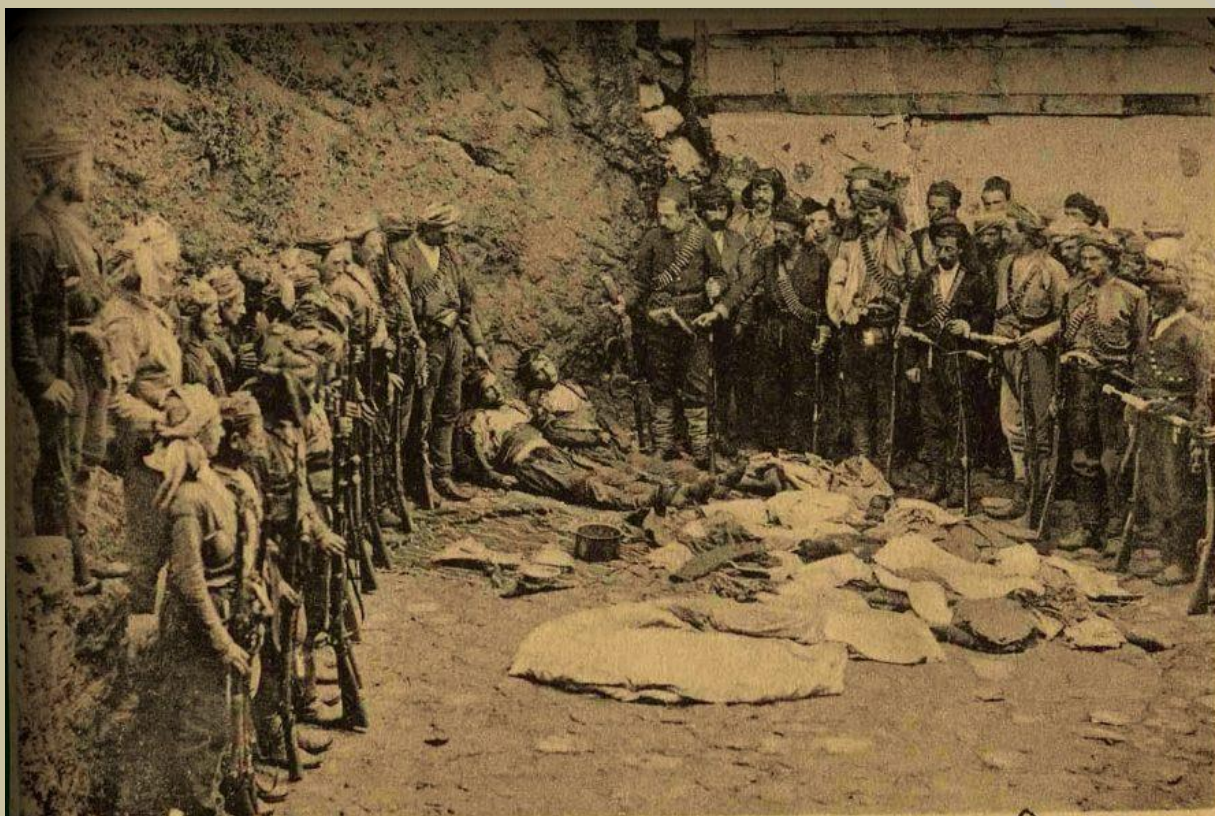
Οι άνδρες δολοφονούνται στα διαβόητα “Αμελέ Ταμπουρού”, στα τάγματα θανάτου και τα γυναικόπαιδα με την διαδικασία του “λευκού θανάτου”.

353.000 Πόντιοι πεθαίνουν από φρικτό θάνατο. Εκατοντάδες χιλιάδες οι μάρτυρες των μαρτυριών του Ποντιακού Ελληνισμού. Αδυνατεί ο ανθρώπινος νους να συλλάβει την φρίκη.

Γέροι, νέοι, παιδιά, ασθενείς και ανήμποροι, γυναίκες και κορίτσια, εγκαταλείποντας τα πάντα, οδηγούνται βίαια και υποχρεωτικά σε ατέλειωτες πορείες στην ενδοχώρα, κάτω από τον καυτό ήλιο αλλά και την παγωνιά, σε όρη και δύσβατα βουνά, πεινασμένοι, χωρίς καμία φροντίδα, χωρίς κατάλληλο ρουχισμό σε μια ατέλειωτη πορεία θανάτου.

Η ζωή των Ελλήνων είχε καταντήσει ένα απέραντο μαρτυρολόγιο.

«Όσοι δολοφονούνταν ήσαν οι τυχερότεροι», ομολογούν ξένοι μάρτυρες.

Hanssen den 15. Juni
 Kiala Ojwipa von hier
 Wia groß das hier
 4 Pagen sind vor in
 Kiala Ojwipa von hier
 Wia groß das hier
 4 Pagen sind vor in

Les deux frères Koudzouk Hussein et Youssouf, célèbres
 brigands, tués par les soldats aux environs de Kérassunde.
 son Div. Khiv
 neardan du seuff
 10 Yara Linan Olibana

Ομολογίες-Μαρτυρίες

1918, 22 Οκτωβρίου. Ο γερουσιαστής Νταμάτ – Φερίντ Πασάς, Οθωμανός διπλωμάτης (πρώην Μέγας Βεζίρης) αγορεύοντας στην Οθωμανική Γερουσία είπε:

Damat Ferid Paşa

*«Η εκμηδένιση των
χριστιανικών πληθυσμών
ήταν ασυγχώρητο έγκλημα,
που πρέπει να αποδοθεί στο
κομιτάτο «Ένωση-
Πρόοδος» και ήταν
έγκλημα που διαπράχθηκε
χωρίς κανένα λόγο. Οι
πληθυσμοί αυτοί δεν
μετανάστευσαν με τη
θέλησή τους αλλά
εξαναγκάστηκαν να φύγουν
με την απειλή και τη βία και
εξολοθρεύτηκαν χωρίς
οίκτο».*

*Και πρόσθεσε: «Ο ολικός
αριθμός των Οθωμανών
υπηκόων, που απελάθηκαν
μ' αυτό τον τρόπο*

ανέρχεται σε 550.000 ψυχές, φοβούμαι δε ότι είναι κατώτερος του πραγματικού».

1918, την επόμενη μέρα 23 Οκτωβρίου. Η τουρκική εφημερίδα Aksam έγραφε:

Εφημερίδα Aksam, 1918

«Η Οθωμανική κυβέρνηση και όχι ο τουρκικός λαός διέπραξε τα ακατονόμαστα αυτά εγκλήματα, γι αυτό και η κυβέρνηση έχει όλη την ευθύνη και όχι το Έθνος και οφείλει να απολογηθεί για ωμότητες αυτές μπροστά στο μεγάλο δικαστήριο που θα συγκροτηθεί σύντομα από την ανθρωπότητα».

1921-1922. Η Έθελ Τόμσον (Ethel Thompson) το 1921 και το 1922 η οποία εργαζόταν για λογαριασμό της Near East Relief, σε ορφανοτροφεία της οργάνωσης κοντά στην πόλη Χαρπούτ, το σημερινό Έλαζιγ, γράφει στην αναφορά της για τις «Λευκές Πορείες»:

«Όταν μας το επέτρεπαν βοηθούσαμε με ρούχα και τρόφιμα τις συνοδείες των βρικολάκων, των ισχνών και λιμοκτονούντων Ελλήνων, γυναικών και παιδιών, που διέσχιζαν την Ανατολία. Τα μάτια είχαν βγει από τις κόγχες, τα οστά απλά καλύπτονταν από δέρμα. [Οι γυναίκες] έφεραν πάντα στη ράχη τα σκελετωμένα βρέφη τους και οδηγούνταν χωρίς τροφή και ρούχα από τους χωροφύλακες, μέχρι να πέσουν νεκρές».

Και πιο κάτω αναφέρει ότι στο δρόμο από τη Σαμψούντα προς τη Χαρπούτ είδε πορείες κάτω από τον καυτό ήλιο, πτώματα στις άκρες των δρόμων, γυναίκες να παίρνουν παιδιά από την αγκαλιά των νεκρών μητέρων τους και να συνεχίζουν. Μέσα στην πόλη αντίκρισε, όπως περιγράφει στην έκθεσή της, ανθρώπινα ερείπια: μια ομάδα Ελλήνων του Πόντου που προσπαθούσε να φτιάξει σούπα από χορτάρι και ένα αυτί προβάτου για να ξεγελάσει την πείνα της.

*«Οι Τούρκοι δεν τους είχαν δώσει φαγητό για 500 μίλια, από τη Σαμψούντα. Όσοι είχαν χρήματα, τα χρησιμοποίησαν για να δωροδοκήσουν τους χωροφύλακες. Όσοι δεν είχαν, απλά πέθαναν κατά τη διαδρομή».*¹⁴

[14] Αποσπάσματα από την έκθεση της Έθελ Τόμσον που περιλαμβάνονται στα βιβλία: *Genocide in the Ottoman Empire: Armenians, Assyrians, and Greeks, 1913-1923* (Berghahn Books, 2017) και *British Miscalculations: The Rise of Muslim Nationalism, 1918-1925* (Transaction Publishers, 2012)

Ο Βρετανός πρωθυπουργός Λόιντ Τζορτζ (George Lloyd) προβαίνει σε δημόσιες δηλώσεις στη Βουλή των Κοινοτήτων (House of Commons. The Parliamentary Debates), Fifth Series, τόμ. 157)

«... (στον Πόντο) δεκάδες χιλιάδες (Έλληνες) άνδρες, γυναίκες και παιδιά απελαύνονταν και πέθαιναν. Ήταν καθαρή ηθελημένη εξολόθρευση. “Εξολόθρευση” δεν είναι δικιά μου λέξη. Είναι η λέξη που χρησιμοποιεί η Αμερικανική Αποστολή».

1921. Ο Αμερικανός Συνταγματάρχης George Youel, δίνει τη δική του ανατριχιαστική μαρτυρία:

«Από τις 30.000 εκτοπισθέντες Έλληνες, εκ των παραλίων του Πόντου το 1921, στο Χαρπούτ έφτασαν μόλις 5.000! Οι άλλοι εκτελέστηκαν ή πέθαναν στον μακρύ δρόμο της εξορίας. Μετρήσαμε καθ’ οδόν 3.000 πτώματα κατά μήκος των οδών, βορά των σκύλων, των λύκων και των γυπαετών, διότι απαγορεύουν οι Τούρκοι στους συγγενείς τους να τους θάψουν!

...Σε όλο το μήκος της κολασμένης πορείας των εκτοπισμένων, απλώνονταν φρίκη και πτώματα... πτώματα – πτώματα αναρίθμητα.... Τούρκοι αξιωματικοί και στρατιώτες προβαίνουν σε ανήκουστους βιασμούς γυναικών

και παρθένων, τας οποίας εγκαταλείπουν ημιθανείς επί των οδών «για να ψοφήσουν εκεί» όπως έλεγαν... Είναι απερίγραπτος ο κυνισμός τους, που ομολογούν ότι μέσα από τις μάζες των εκτοπισμένων συλλαμβάνουν γυναίκες και τις οδηγούν στα χαρέμια τους».

1921. Ο Αμερικανός δημοσιογράφος Robert Gibbons κατά την ανταπόκρισή του προς την Washington Post γράφει:

«Ολόκληρη η πεδιάδα της Μαλατείας ήταν κυριολεκτικά στρωμένη με πτώματα Ελλήνων και των δύο φύλλων και όλων των ηλικιών...»

1921, 22 Νοεμβρίου. «Μία έκκλησις των διανοουμένων δια τας σφαγάς του Πόντου»

ΔΙΑ ΤΑΣ ΣΦΑΓΑΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ
ΜΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ

Οι Έλληνες συγγραφείς και καλλι-
τέχνες απευθύνονται προς τους εκπαιδευ-
τικούς της Εθνοπαίδας και 'Αλγερίας, ήρ-
κότεως δικτατορείας.

ἡμεῖς ἐκδοθέντες οὐκ ἐπὶ τῷ
 συγγενεῖ καὶ καλλίτῳ τῷ Ἰωάν-
 νῳ ἀπευθύνονται πρὸς τοὺς ἀκούον-
 τας τοῦ περικυβερνήτου κήρυτος, ὅπως
 γνωστοποιήσαντες εἰς αὐτοὺς τὴν ἰσχυ-
 ρίαν χαρίδων ἀποστολῶν τοῦ Ἑλλη-
 νιστοῦ Πέτρου, ἐπὶ τῷ ἀποστόλῳ καὶ
 ἀποκριθῆναι τὰ γεγραμμένα, εἰς τὴν
 166

Οι Τούρκοι ἀγρόνουν ὅλους ἀνέμι-
 γένους τοὺς κατοικοὺς τῆς πόλεως. Μετὰ
 τὴν ἐκτέλεσιν, ἀπὸ τῆς ἐλευθέρου καὶ
 τῆς ἐκτελέσεως. Τῶν: προσπαθού-
 ντες καὶ διακοπὴν ἐκτελέσας καὶ ἐν-
 δεικνύοντες κατελέσθησαν: τὰς διόδους.

Μετατόπιστε οὖν τὸν ἄρσενος πληθύνον
τὸν πόλεμον Ἱερουσαλὲως, Κερ-
σοῦρας, Ὀσσοῦς, Οἰνύγης, Ἀμμοῦ καὶ
Πύρρος καὶ καὶ ὅδῳ κατέβησαν τοὺς
πλείστοις ἐκ αὐτῶν.

Ἐνδεκάτη ἐν τῷ 1890 πρὸς τὸν Ἰωάννην
 Ἐλεῖθε ἐν Σουλῶν ἀπὸ 1893 ἕως
 νῦν καὶ τοὺς ἀνέροπαίαν, ἡμετέραν
 τῶν μόνων τερσάων. Πρὸς τοὺς ἑσπ.
 1897 7 ἑσπ. καὶ πᾶσι τοῖς ἀπὸ τῆς
 1898 τοῦ 1890.

Ανταρσία εν Αυστρία 168 π.χ.
Ανταρσία εν Γαλλία

Ἐβλίσαν ὅλας ἀνεξαίρετας τὰς γυναικας, τὰς παρθένους καὶ τὰ πρῶτα τῶν αὐτῶν πόλεων, τὰς ὠρητοφόρας δὲ παρθένους καὶ νέους ἑλπίσαντες εἰς τὸ γαμήλιον. Πλείστοι δὲ οὗτοι ἑβλίσαντο, ἀπεκονίζοντες αὐτὰ κατὰ τῶν τοίχων.

Οι απογευματινοί θύονται ἡ δὲ
ναυαρχὸς ἐκ τῶν τῶν διασκευάζων
τῆς Εὐφροσύνης καὶ Ἀσκαρῆς, θεωροῦν
τες οὐδὲν ἔτι μόνον εὐα γαργάρα ταῦτα
ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσχηρὴν αὐτῶν ἀποτέλει πᾶν
θῶς τῆς ἀσχηρῆς αὐτῶν.

"Ανδρῆς Κ., Αβραάμης Μ., Βλαχ-
 γιάννης Ι., Βάσις Γε., Γεωργιάδης Ι.,
 Δούκας Α., Δροσίνης Γ., Ζάχος Μ.,
 Θεοδοσιόπουλος Ντρε., Θεοφάνης Β.,
 Τσιανόπουλος Γ., Καλκτρυτιδής Ν., Κα-

Ζαννίδου Γαλ., Καπράνης Α., Κα-
ποδούγκης Α., Κερσίδης Π., Κορ-
μυλός Γ., Μαλακόσης Μ., Μαΐδας
Κ., Μενιδάκης Σ., Νικολαΐδης Θ., Νι-
δάκης Π., Σενιόκοις Γρ., Παλιμάς
Κ., Παπαγεωργίου Ζ., Παράσχου Κ.,
Παραγιάννης Κ., Παλίτης Φ., Πάρι
Γ., Σαββάνης Ι., Σκευλάκης Αγγ.,
Σπύλης Σ., Σφαγγής Γ., Τσιμόπου-
λος Α., Τσιμόπουλος Γ., Φαλλέας Ρ.,
Χατζιδάκης Γ., Χωτζόπουλος Δημ.,
Χύσι Π.

¹⁰Οτι ἀποδίδεσθαι ἐνέχοντες.

O GEN. PRAMMATEYI

Ad. 1921, 22 November 1921.

Ψήφισμα διαμαρτυρίας διανοουμένων της 22ας Νοεμβρίου 1921

Οι Έλληνες συγγραφείς και καλλιτέχναι απηύθυναν προς τους διανοουμένους της Ευρώπης και Αμερικής την κάτωθι διαμαρτυρίαν:

«Μετά βαθυτάτης συγκινήσεως οι συγγραφείς και καλλιτέχναι της Ελλάδος απευθύνονται προς τους διανοουμένους του πεπολιτισμένου κόσμου όπως γνωστοποιήσουν εις αυτούς την τραγωδίαν χιλιάδων οικογενειών του ελληνικού Πόντου. Ξηρά, εξηκριβωμένα και αναμφισβήτητα τα γεγονότα είναι τα εξής:

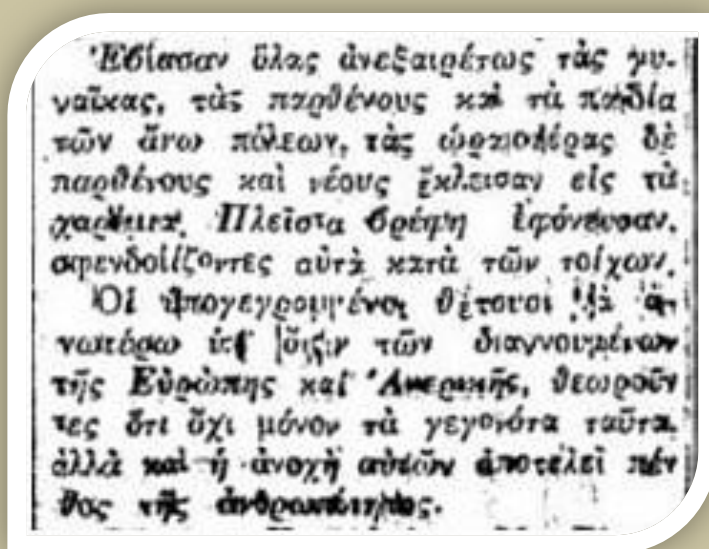
Οι Τούρκοι εφόνευσαν όλους ανεξαιρέτως τους κατοίκους της πόλεως Μερζιφούντος, αφού την ελεηλάτησαν και την επυρπόλησαν. Τους προσπαθήσαντας να διασωθούν ετυφέκισαν και εθανάτωσαν καταλαμβάντες τας διόδους. Μετετόπισαν όλον τον άρρενα πληθυσμόν των πόλεων Τριπόλεως, Κερασούντος, Ορδούς, Οινόης, Αμισού και Πάφρας και καθ' οδόν κατέσφαξαν τους πλείστους εξ αυτών.

Έκλεισαν εντός του ναού του χωρίου Έλεζλη εν Σουλού-Τερέ 535 Έλληνας και τους κατέσφαξαν διασωθέντων μόνον τεσσάρων. Πρώτους έσφαξαν 7 ιερείς διά πελέκεως προ της θύρας του ναού.

Απηγχόνισαν εν Αμασεία 168 προκρίτους Αμισού και Πάφρας.

Εβίασαν όλας ανεξαιρέτως τας γυναίκας, τας παρθένους και τα παιδιά των άνω πόλεων, τας ωραιότερας δε παρθένους και νέους έκλεισαν εις τα χαρέμια.

Πλείστα βρέφη εφόνευσαν, σφενδονίζοντες αυτά κατά των τοίχων.

Οι υπογεγραμμένοι θέτουμε τα ανωτέρω υπ' όψιν των διανοουμένων της Ευρώπης και της Αμερικής θεωρούντες ότι όχι μόνον τα γεγονότα ταύτα αλλά και η ανοχή αυτών αποτελεί πένθος της ανθρωπότητας.

Άννινος Χ., Αυγέρης Μ., Βλαχογιάννης Ι., Βώκος Γερ., Γρυπάρης Ι., Δούζας Α., Δροσίνης Γ., Ζάχος Α., Θεοδωροπούλου Αύρα, Θεοτόκης Κ., Ιακωβίδης Γ., Καζαντζάκης Ν., Καζαντζάκη Γαλ., Καμπάνης Αρ., Καμπούρογλου Δ., Καρολίδης Π., Κόκκινος Δ., Κορομηλάς Γ., Μαλακάσης Μ., Μαλέας Κ., Μένανδρος Σ., Νικολούδης Θ., Νιρβάνας Π., Ξενόπουλος Γρ., Παλαμάς Κ.,

Παπαντωνίου Ζ., Παράσχος Κ., Πασαγιάννης Κ., Πολίτης Φ.,
Πωπ Γ., Σικελιανός Άγγ., Σκίπης Σ., Στρατήγης Γ., Ταγκόπουλος
Δ., Τσοκόπουλος Γ., Φιλλύρας Ρ., Χατζιδάκις Γ., Χατζόπουλος Δ.,
Χορν Π.

Ότι ακριβές αντίγραφον,
Ο Γεν. Γραμματεύς,
Αθήναι, 22 Νοεμβρίου 1921

**Οι Ποντιακοί Οικισμοί
στην Αιτωλοακαρνανία**

ΚΑΠΠΟΥ ΑΦΚΑ ΑΣ ΘΕΚΟΥΜΕ ΤΟ ΚΕΦΑΛ'Ν
ΕΜΟΥΝ ΚΙ ΕΠΤΕΚΕΙ ΕΧ' Ο ΘΕΟΝ.

Οι Έλληνες του Πόντου αφήνοντας πίσω τους την μισή τους καρδιά, τις καμένες πατρογονικές τους εστίες, τους θαμμένους και άθαφτους προγόνους τους και δικούς τους ανθρώπους, μάζεψαν τα κομμάτια της ψυχής τους, και κλείνοντας βαθιά στην ψυχή τους τις μνήμες τους απ' τα αγαπημένα χρώματα, στοιβάχτηκαν σε καράβια και τράβηξαν τον δρόμο της προσφυγιάς. Ξεμπάρκαραν σε λιμάνια άγνωστα και σε πολλές περιπτώσεις αφιλόξενα. Από νοικοκυραίοι βρέθηκαν εξαντλημένοι, άποροι, ανθρώπινα κουρέλια, να τριγυρνάνε ζητιανεύοντας για ένα κομμάτι ψωμί.

Με την τραγικότητα των άγριων ημερών που πέρασαν ζωγραφισμένα στα πρόσωπά τους, πνίγοντας τον πόνο τους, σκόρπισαν σ' όλη τη νέα πατρίδα. Βγήκαν στο εργοστάσιο και στο χωράφι για δουλειά, πότισαν με τον ιδρώτα τους και το δάκρυ τους τη νέα γη, την ξεχέρωσαν, την έσπειραν, την θέρισαν.

Πήραν ξύλα και πέτρες κι έχτισαν τα νέα τους σπιτικά, τα νέα τους σχολειά, τις εκκλησιές τους. Και ρίζωσαν στην νέα τους πατρίδα και πρόκοψαν κρατώντας βαθιά στην καρδιά τους τον πολιτισμό τους, την ιστορία τους, την ψυχική τους αρχοντιά, την περηφάνεια τους.

*ΧΤΙΖ'ΝΕ ΜΕ ΤΗΝ ΧΕΡΑΝ ΤΟΥΝ, ΜΕ ΤΗΝ
ΠΟΔΑΡΑ, ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑΝ ΑΤΟΥΝ.*

Οι Έλληνες του Πόντου που κατάφεραν να φτάσουν στη γη της Αιτωλοακαρνανίας ίδρυσαν οικισμούς στον Άγιο Νικόλαο Βόνιτσας, στον Άγιο Νικόλαο Κατούνας, στο Ματσούκι, στο Μπαμπαλιό και στη Σφήνα (Κυψέλη) του Βάλτου. Μεμονωμένες οικογένειες εγκαταστάθηκαν και σε άλλες περιοχές της Αιτωλοακαρνανίας.

Άγιος Νικόλαος Βόνιτσας

Στον Άγιο Νικόλαο Βόνιτσας εγκαταστάθηκαν Πόντιοι από την περιοχή της Τραπεζούντας, της Κερασούντας, της Σαμψούντας, του Νοτίου Καυκάσου αλλά και των παραλιών της Μικράς Ασίας.

Όσοι είχαν απομείνει από τις μαρτυρικές αυτές περιοχές, ανέβηκαν στα πλοία της σωτηρίας τους μαζί με χιλιάδες άλλους κατατρεγμένους της Μικρασίας και έφτασαν στον Πειραιά. Παρέμειναν σε καραντίνα σαράντα περίπου μέρες και στην συνέχεια διασκορπίστηκαν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Πενήντα περίπου άτομα τράβηξαν προς την Κέρκυρα, άλλα προς του Παξούς και τα περισσότερα κατευθύνθηκαν και εγκαταστάθηκαν στην Πέρδικα Θεσπρωτίας. Η εγκατάστασή τους όμως στην περιοχή της Θεσπρωτίας δεν ευδοκίμησε και το 1925 αναγκάστηκαν να αναζητήσουν άλλο τόπο για να «στήσουν» τις ζωές τους. Ήρθαν στην Αιτωλοακαρνανία και περίπου δέκα χιλιόμετρα από τη Βόνιτσα και ανάμεσα στην Λευκάδα και στη Βόνιτσα, εκεί, σε μία βαλτώδη περιοχή εγκαταστάθηκαν.

Η έκταση που τους παραχωρήθηκε στην περιοχή αποτελούνταν από γεωργική γη, 2000 στρέμματα βοσκοτόπια, 2400 στρέμματα καλυπτόμενα από νερά και 3700 στρέμματα για να οικοδομήσουν.

Το ελληνικό κράτος με εγγειοβελτιωτικά μέτρα αποξήρανε την βαλτώδη περιοχή και βοήθησε τους πρόσφυγες να χτίσουν τα σπίτια τους.

Την ονομασία του οικισμού την οφείλει σε ένα μικρό εκκλησάκι που είχαν κτίσει στην περιοχή, ψαράδες. Τον Άγιο Νικόλαο.

Προσφυγικά Αγίου Νικολάου Βόνιτσας

Στην αρχή οι κάτοικοι ασχολήθηκαν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Καλλιέργησαν τη γη, έσπειραν και θέρισαν τους καρπούς των κόπων τους. Φύτεψαν ελαιόδεντρα, σπωροφόρα

δέντρα και έφτιαξαν αρκετούς λαχανόκηπους στην περιοχή του Ακτίου, όπου δεκαοχτώ οικογένειες σχημάτισαν εκεί έναν μικρότερο οικισμό.

Οι δύο πρώτες δεκαετίες ήταν δύσκολες αλλά με αποφασιστικότητα και θέληση ευδοκίμησαν.

Όταν διαπίστωσαν πως η θάλασσα του Ιονίου που απλωνόταν δίπλα τους, θα μπορούσε να τους προσφέρει έναν άλλο, καλύτερο τρόπο ζωής, ασχολήθηκαν και με την αλιεία φτάνοντας σήμερα ο οικισμός να είναι ένα ψαροχώρι που οι περισσότεροι κάτοικοί του ασχολούνται με την αλιεία.

Ο οικισμός αναγνωρίσθηκε ως κοινότητα το 1946, αφού αποσπάσθηκε από την τότε κοινότητα Βόνιτσας.

Ληξιαρχικό βιβλίο το νεκροταφείο του χωριού:

Κυριακίδης, Φούντογλου, Μαυρίδης, Ηλιάδης, Μουρατίδης, Κυρικλίδης, Οικονομίδης, Κωφίδης, Σαββουλίδης, Τρανουλίδης, Μυλωνίδης, Τσολακίδης, Κασσαπίδης, Τσιτουρίδης, Αναστασιάδης...

Άγιος Νικόλαος Κατούνας

Από τα χωριά του Κουρουκίου (Γιουρούχ) του Πόντου, τα οποία απέχουν 75 χιλιόμετρα από την Κερασούντα και 45 χιλιόμετρα από την Νικόπολη, κατάγονται κυρίως οι κάτοικοι του οικισμού Άγιος Νικόλαος Κατούνας.

Αποβιβάστηκαν το 1922 στην Αμφιλοχία. Εκεί έμειναν για ένα μικρό χρονικό διάστημα και έπειτα οδηγήθηκαν σε έναν

κατάφυτο από δέντρα λόγγο, στην περιοχή του Ξηρομέρου, κοντά στην κωμόπολη Κατούνα.

Τριακόσιες περίπου οικογένειες εγκαταστάθηκαν στην αρχή στον νέο οικισμό, «Τα Πρόσφυγα», όπως έλεγαν τον οικισμό οι ντόπιοι. Ξελόγγωσαν την περιοχή, την έκανα χωράφια, όργωσαν, έσπειραν και θέρισαν.

Όμως, λόγω των προστριβών για τα μοναστηριακά κτήματα, κυρίως με τους κατοίκους του Αετού, οι περισσότεροι έφυγαν και μετοίκησαν σε άλλες περιοχές όπου είχαν εγκατασταθεί συγγενείς τους.

Μνημείο στον Άγιο Νικόλαο Κατούνας

Το 1924, αρκετοί συντοπίτες τους, που είχαν καταφύγει στο Νοβοροσίσκι της νότιας Ρωσίας, ήρθαν σε επαφή, μέσω του Ερυθρού Σταυρού, με συγγενείς τους στον Άγιο Νικόλαο και αποφάσισαν να έρθουν και να εγκατασταθούν στον οικισμό. Έτσι, παρά την εσωτερική μετανάστευση που προηγήθηκε, ο αριθμός των οικογενειών του οικισμού αυξήθηκε.

Κι εδώ οι δύο πρώτες δεκαετίες ήταν δύσκολες για τους Πόντιους πρόσφυγες.

Στην αρχή ασχολήθηκαν με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Παρήγαγαν καλαμπόκι και σιτάρι και φύτεψαν οπωροφόρα δέντρα. Αργότερα ασχολήθηκαν με την καλλιέργεια του καπνού και η ζωή τους άρχισε σιγά-σιγά να καλυτερεύει. Τα επόμενα χρόνια οι περισσότεροι κάτοικοι του οικισμού μετακόμισαν σε μεγαλύτερες πόλεις με αποτέλεσμα σήμερα στον οικισμό να ζουν 10 οικογένειες., Ταφιάδη, Αναστασιάδη, Σαββίδη, Βαρυβακίδου, μερικές από αυτές.

Την ονομασία του ο οικισμός την οφείλει σε ένα μοναστήρι που υπήρχε στην περιοχή με τριάντα περίπου μοναχούς. Το μοναστήρι του Αγίου Νικολάου.

Ματσούκι Βάλτου

Στο Τσαγκράκ Κερασούντας κατοικούσαν πριν τον διωγμό τους οι Έλληνες του Πόντου που ίδρυσαν το 1923 το Ματσούκι Βάλτου.

Το Τσαγκράκ αποτελούνταν από πέντε χωριά με καθαρά ελληνικό πληθυσμό. Το κάθε χωριό αποτελούσε ιδιαίτερη

κοινότητα με δικό του μουχτάρη (κοινοτάρχη), δική του εκκλησία και δικό του σχολείο.

Το 1922, πενήντα περίπου οικογένειες αποβιβάστηκαν στην Αμφιλοχία. Έμειναν στην Αμφιλοχία μερικούς μήνες, σε σκηνές και μετά οδηγήθηκαν σε μία έκταση 7500 στρεμμάτων, στην ακατοίκητη, τότε, περιοχή ανάμεσα στα χωριά Σοροβίγλι (Στράτος) και Καστράκι, δυτικά της γέφυρας του Αχελώου. Το Ματσούκι, ως περιοχή, αναφέρεται επίσημα από το 1836 όπου φαίνεται να προσαρτάται στον τότε δήμο Στράτου και το 1841 να καταργείται. Το 1929 με το ΦΕΚ 395Α - 06/11/1929 ορίζεται έδρα της νεοϊδρυθείσας κοινότητας Ματσουκίου.

Εκεί έχτισαν τα σπίτια τους έφτιαξαν την εκκλησία τους, τον Άη Γιώργη, και οργάνωσαν σιγά-σιγά τη ζωή τους.

Την περίοδο της κατοχής είχε δημιουργηθεί ένας υποδειγματικός ποντιακός οικισμός με 52 σπίτια και 290 κατοίκους, ο οποίος κάηκε ολοσχερώς από τους Γερμανούς ως αντίποινα για την απόπειρα ανατίναξης της γέφυρας του Αχελώου και το θάνατο Ιταλών στρατιωτών, από δυνάμεις ανταρτών της περιοχής.

Δύο χρόνια αργότερα οι κάτοικοι ξαναέχτισαν τα σπίτια τους και ξαναέφτιαξαν τις ζωές τους.

Στις αρχές της δεκαετίας το '50 οι κάτοικοι του οικισμού ήταν 322 και δέκα χρόνια μετά, το 1961 είχαν αυξηθεί στους 431. Στα τέλη της δεκαετίας του '70, μεγάλο μέρος του οικισμού και της γύρω περιοχής απαλλοτριώθηκε από τη ΔΕΗ για την κατασκευή του υδροηλεκτρικού έργου Στράτου. Μετά από αυτό πολλοί κάτοικοι εγκατέλειψαν το χωριό και εγκαταστάθηκαν κυρίως στο Αγρίνιο αλλά και στην Αθήνα.

Οι εναπομείναντες κάτοικοι είναι περίπου πενήντα.
Δεν υπάρχουν στοιχεία για την ονομασία του οικισμού. Ίσως, οι κάτοικοι έδωσαν αυτή την ονομασία από κάποιο τοπωνύμιο της περιοχής.

Μπαμπαλιό Βάλτου

Μνημείο Ποντίων στο Μπαμπαλιό Βάλτου.
Έργο του γλύπτη Αντώνη Ναστούλη

Στα ορεινά της επαρχίας Τριπόλεως του Πόντου ήταν κτισμένη η Κεπέκκλησια και τα μικρότερα χωριά Ρακάν, Αρμενοχώρ, Κοζ-πικι, Παλχάν, Λειβάδια και Μοναστήρ καθώς και οι μικροί οικισμοί Λεμλετίνο, Παϊτπουλί, Κεράσ' και Σαπανάντων. Όσοι κάτοικοι από την περιοχή αυτή απέμειναν μετά τον ξεριζωμό, ήρθαν στην Ελλάδα και ίδρυσαν τον ποντιακό οικισμό Μπαμπαλιού Βάλτου, το 1923.

Μετά την εξορία των Ελλήνων κατοίκων, το 1916, απ' όλη την περιφέρεια Κεπέκκλησιας που αριθμούσε 600 περίπου οικογένειες, γύρισαν πίσω 176 οικογένειες. Οι άλλοι πέθαναν στην μαρτυρική πορεία. Βρήκαν τα χωριά τους κατεστραμμένα. Μα δεν απογοητεύτηκαν. Άρχισαν από την αρχή. Δεν ήταν όμως γραφτό να συνεχίσουν να ζουν στη γη των πατέρων τους. Το γενικό χαλασμό δεν απέφυγαν και οι κάτοικοι της Κεπέκκλησιας και της περιοχής της. Ύστερα από πολλές περιπέτειες, έφτασαν εξουθενωμένοι στην Τρίπολη. Τον Νοέμβριο του 1922 επιβιβάστηκαν στα Τουρκικά πλοία «Κιουμιράλ» και «Άκτενις» και μετά από τρεις μέρες έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη. Έμειναν τέσσερις μέρες στην τουρκοκρατούμενη Πόλη και αναχώρησαν για την Ελλάδα με το ελληνικό πλοίο «Ακταίο».

Ύστερα από ταξίδι δύο ημερών έφτασαν στην Αμφιλοχία. Μερικοί έμειναν εκεί και μερικοί άλλοι στο χωριό Σαρδίνινα. Εγκαταστάθηκαν αρχικά στο σχολείο και λίγο αργότερα σκορπίστηκαν σε αποθήκες και σκηνές που τους παραχώρησε το κράτος στη θέση Βλάχα. Το μέρος όμως ήταν υγρό. Οι επιδημίες που ξέσπασαν στους καταυλισμούς των προσφύγων θέρισαν τους ήδη εξουθενωμένους και αδύναμους πρόσφυγες. Όσοι επέζησαν άρχισαν να δουλεύουν στα χωράφια της περιοχής, να κόβουν και να πωλούν ξύλα, να κάνουν ότι δουλειά έβρισκαν για να επιζήσουν. Στην Αμφιλοχία έμειναν για περίπου έναν χρόνο.

Στις 24 Σεπτεμβρίου του 1923 αποφασίζουν να εγκαταλείψουν ομαδικά την Αμφιλοχία. Προχωρούν ανατολικά και

εγκαθίστανται στον παραπόταμο του Αχελώου, τον Ίναχο, στην επαρχία του Βάλτου.

Καπνοκαλλιεργητές του Μπαρπαλιού την δεκαετία του '50

ΠΗΓΗ φωτ.: "Της Προσφυγιάς η Μοίρα"
Κώστας Δημ. Κονταξής

Η περιοχή που επέλεξαν να στήσουν την νέα τους ζωή ήταν ένας λόγγος γεμάτος δέντρα, ένα μεγάλο δάσος γεμάτο άγρια ζώα. Μένοντας σε σκηνές, άρχισαν να ξελογγώνουν το δάσος, να κάνουν χωράφια και να χτίζουν σιγά-σιγά τα νέα τους σπιτικά. Δίπατα σπίτια που το κάτω μέρος το χρησιμοποιούσαν για στάβλο. Έτσι άρχισε να δημιουργείται ένα χωριό γεμάτο ζωή. Ονόμασαν το χωριό που δημιούργησαν Νέα Κεπέκκλησια

για να τους θυμίζει την γενέτειρά τους. Η ονομασία αυτή όμως άλλαξε γρήγορα και ονόμασαν το χωριό τους Μπαμπαλιό. Περίπου 60 οικογένειες ήταν οι κάτοικοι του νέου χωριού. Λίγα χρόνια αργότερα ήρθαν και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην περιοχή και άλλες οικογένειες από τον Μεσόπυργο Άρτας και την Βαρετάδα.

Το 1924, με ομαδική δουλειά, πάνω στα θεμέλια παλαιού ναού χτίζουν την εκκλησία τους, τους Αγίους Ταξιάρχες. Στον περίβολο της εκκλησίας έκαναν το νεκροταφείο τους. Το 1925 χτίζουν και δεύτερη εκκλησία, την Αγία Παρασκευή.

Οι ιερείς Θεόδ. Θεοδωρίδης και Νικ. Παπαδόπουλος, Σοφία Καστανίδου, Αθαν, Τορουνίδης, Κων. Σωτηριάδης, Χαράλ. Σπυριδόπουλος και Χριστ. Σωτηριάδης. Μερικοί από αυτούς που μόχθησαν να χτιστεί το Μπαμπαλιό.

ΠΗΓΗ φωτ.: "Της Προσφυγιάς η Μοίρα"
Κώστας Δημ. Κονταξής

Τον Ιούλιο του 1925 οι 60 οικογένειες πλήρωσαν από 1725 δραχμές η καθεμιά, για να αγοράσουν συνεταιρικά τον

νερόμυλο και τα χωράφια που ήταν γύρω από αυτόν και ανήκαν στον Αμφιλοχιώτη τσιφλικά, Καζάζη.

Το 1930 άρχισαν να χτίζουν με δικά τους έξοδα και με προσωπική εργασία το σχολειό τους. Λένε οι παλιότεροι ότι κουβαλούσαν από αρκετή απόσταση στους ώμους τους, πέτρες και λάσπη για να χτιστεί το σχολειό. Και τα κατάφεραν. Μια μεγάλη αίθουσα, με μεγάλα παράθυρα και γραφείο, στέγη με κεραμίδια και πάτωμα από σανίδες. Εκεί θα μάθαιναν τα παιδιά τους ανάγνωση και γραφή. Σ' αυτό το κτίριο φοίτησαν για πολλά χρόνια όχι μόνο τα παιδιά τα δικά τους αλλά και τα παιδιά από τα γειτονικά χωριά, Μαλατέικα και Αμοργιανοί, μέχρι το 1968. Εκείνη την χρονιά τοποθετήθηκε από τον Οργανισμό Σχολικών Κτιρίων ένα προκατασκευασμένο κτίριο που χρησίμευε για σχολείο.

Τον Σεπτέμβριο του 1931, η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων, μοίρασε στις 60 οικογένειες, με κλήρο, τα χωράφια που οι ίδιοι οι Πόντιοι είχαν διαμορφώσει, δίνοντας σε κάθε οικογένεια από 16 περίπου στρέμματα γης.

1932

Ο δάσκαλος Ηλίας Χαρ. Θεοδωρίδης με τους μαθητές του.

ΠΗΓΗ φωτ.: "Της Προσφυγιάς η Μοίρα"
Κώστας Δημ. Κονταξής

Το Μπαμπαλιό, μέχρι το 1932, διοικητικά υπαγόταν στην κοινότητα Βαρετάδας και αργότερα στην κοινότητα Καστρακίου. Αργότερα αποτέλεσε χωριστή κοινότητα, την κοινότητα Μπαμπαλιού. Αυτή η νέα κοινότητα, όμως, ήταν αποκομμένη από το Αγρίνιο. Δρόμος προς το Αγρίνιο δεν υπήρχε. Άρχισαν, λοιπόν, με ομαδική δουλειά να ξελακώνουν, να σκάβουν, να φτιάχνουν τον δρόμο που θα τους ένωνε με το Αγρίνιο. Και τα κατάφεραν. Και ήταν οι πρώτοι κάτοικοι του Βάλτου που είδαν για πρώτη φορά να φτάνει στο χωριό τους αυτοκίνητο.

Το 1950, κτίστηκε η κεντρική εκκλησία του χωριού, η Κοίμησις της Θεοτόκου. Και γι αυτό βοήθησαν όλοι οι κάτοικοι. Κουβάλησαν πέτρες, λάσπη, έδωσαν χρήματα.

Κατάφεραν μέσα σε λίγα χρόνια να κάνουν το χωριό τους το κέντρο της γύρω περιοχής. Με μόχθο, κούραση και πολύ δουλειά κατάφεραν να κάνουν το Μπαμπαλιό ένα από τα καλύτερα χωριά του Βάλτου.

Αλλά....

Σκληρή όμως της προσφυγιάς η μοίρα. Και αυτή η μοίρα τους κτυπά αλύπητα για δεύτερη φορά!!

37 χρόνια μετά, το 1960, έγινε γνωστό ότι η ΔΕΗ θα κατασκεύαζε κοντά στο Καστράκι, φράγμα.

Τα νερά του Αχελώου θα συγκεντρώνονταν σε μία λίμνη, τεχνητή. Τα νερά της λίμνης θα σκέπαζαν όλα αυτά που με τόσο κόπο και κούραση είχαν δημιουργήσει. Τα νερά της λίμνης θα έπνιγαν τα σπίτια τους, τα χωράφια τους, το βίός τους.

Για μια ακόμη φορά πρόσφυγες...

Στις 19 Ιανουαρίου του 1969, το φράγμα έγινε... τα νερά του Αχελώου άρχισαν να σχηματίζουν λίμνη... ο κάμπος του χωριού τους άρχισε σιγά-σιγά να σκεπάζεται από τα νερά... και η λίμνη μεγάλωνε κι όλο μεγάλωνε. Τα σπίτια, ο δρόμος, η εκκλησία, όλα αυτά που έχτισαν με τα ίδια τους τα χέρια, όλα χάνονται κάτω από τα νερά. 40 χρόνια κόπος, 40 χρόνια όνειρα, κάθε τι αγαπημένο θάφτηκε στον υγρό αυτό τάφο.

Οι κάτοικοι, με σπαραγμό ψυχής ξεριζώθηκαν για άλλη μία φορά και σκορπίστηκαν...άλλοι στο Αγρίνιο, άλλοι στην Αθήνα, άλλοι στα γύρω χωριά... . Άλλοι πάλι δυσκολεύτηκαν, να το πάρουν απόφαση, βουνίσιοι να ζήσουν στον κάμπο και έμειναν στο Μπαμπαλιό, να καλλιεργήσουν όπου είχαν μείνει χωράφια που δεν τα είχαν πνίξει τα νερά της λίμνης. Το 1975, οι κάτοικοι που είχαν παραμείνει στο χωριό-15 περίπου οικογένειες-αποφάσισαν κι έχτισαν νέο οικισμό δυτικά της λίμνης και του παλιού χωριού, στη θέση Καρούλα. Μέσα σε 3 χρόνια, το 1978, ο νέος οικισμός ήταν έτοιμος.

Κάθε χρόνο όμως όλο και λιγότευαν. Μέχρι που το χωριό κρίθηκε επικίνδυνο κατολίσθησης και έφυγαν και οι τελευταίοι κάτοικοι. Το Μπαμπαλιό «έσβησε».

Μερική άποψη του Μπαμπαλιού λίγο πριν από την κατεδάφιση των σπιτιών.

ΠΗΓΗ φωτ.: "Της Προσφυγιάς η Μοίρα"
Κώστας Δημ. Κονταξής

Ο φωτογράφος Κώστας Μπαλάφας, φωτογράφος της ΔΕΗ τότε, περιγράφει με γλαφυρό τρόπο τις δραματικές εκείνες στιγμές:

«...Οι κάτοικοι των χωριών αυτών, άνθρωποι αγρότες κατά το πλείστον με λιγοστή κτηνοτροφία, που ξεριζώθηκαν απ' τις πατρογονικές τους εστίες, πήραν το δρόμο για το άγνωστο με την περιορισμένη αποζημίωση που κοστολόγησε την περιουσία τους η επιτροπή απαλλοτρίωσης.

Δραματικές ήταν οι στιγμές, όταν ήρθε η ώρα της φυγής, απ' τον τόπο που γεννήθηκαν κι έθαψαν τους προγόνους τους.

Πολλοί πριν ακόμα φύγουν, πήγαν με τον παπά στο νεκροταφείο για ένα τρισάγιο, το τελευταίο πριν μείνουν για πάντα κάτω απ' το νερό. Άλλοι πάλι ξέθαψαν τα μνήματα, για να πάρουν τα κόκαλα των δικών τους μ' ότι άλλο είχαν και αγκαλιά με την τραγική τους μοίρα για ν' αναζητήσουν νέα πατρίδα....»

Σφήνα (Κυψέλη) Αγρινίου

Στην Κερασούντα, την Νικόπολη, την κωμόπολη Κασσιόπη και τα χωριά της κατοικούσαν οι πρόσφυγες που, το 1923, εγκαταστάθηκαν στον κάμπο του Αγρινίου και ίδρυσαν τον ποντιακό οικισμό Σφήνα (Κυψέλη).

Μνημείο στην Σφήνα (Κυψέλη) Αγρινίου

Το Φθινόπωρο του 1922, 150 οικογένειες από τις πιο πάνω περιοχές που επέζησαν από την μεγάλη καταστροφή του 1916, έφτασαν από την Κωνσταντινούπολη στην Αμφιλοχία με ελληνικό πλοίο. Έμειναν εκεί για λίγους μήνες και κατόπιν οδηγήθηκαν στον κάμπο του χωριού Λεπενού, στην εθνική οδό Αγρινίου Ιωαννίνων. Τους είχε παραχωρηθεί έκταση για μόνιμη εγκατάσταση.

Άρχισαν να ξεχερσώνουν τη γη και την έκαναν γόνιμα χωράφια. Άνοιξαν τα πηγάδια τους, έσπειραν και έδρεψαν τους καρπούς της γης.

*Ερειπωμένη Ποντιακή κατοικία
στην Σφήνα (Κυψέλη) Αργινίου*

Έγιναν γεωργοί, κτηνοτρόφοι, τεχνίτες, ξυλοκόποι και σύντομα προόδευσαν. Από νωρίς άρχισαν να ασχολούνται με την καλλιέργεια του καπνού. Έχτισαν σχολείο για τα παιδιά τους και εκκλησία, τον Άγιο Παντελεήμονα.

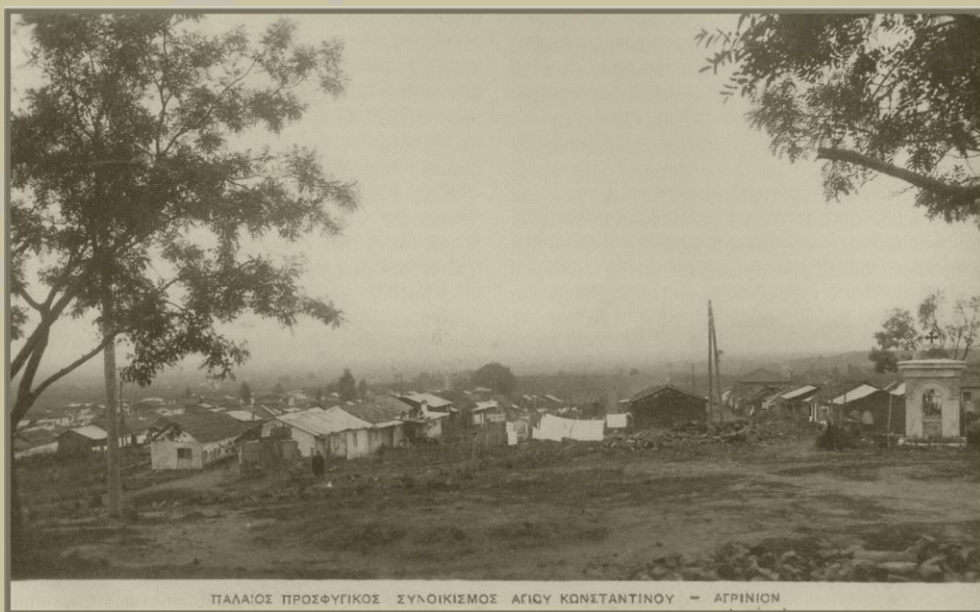
Υπάρχουν δύο εκδοχές για την ονομασία του χωριού. Η πρώτη λέει ότι πιθανόν το όνομα του χωριού να προήλθε από έναν βράχο που υπάρχει στο βουνό, δίπλα στο χωριό, που είναι σαν «σφήνα» και η δεύτερη εκδοχή λέει ότι προήλθε από το «σφήνωμα», την εγκατάσταση δηλαδή των Πόντιων προσφύγων στην περιοχή. Το 1986 το χωριό μετονομάστηκε σε Κυψέλη.

Σήμερα έχουν απομείνει στην Κυψέλη πενήντα περίπου οικογένειες που ασχολούνται κυρίως με την καλλιέργεια της φράουλας.

Άγιος Κωνσταντίνος Αγγινίου

Η άφιξη και εγκατάσταση προσφύγων στο Αγγίνιο, υπήρξε σταδιακή και κράτησε από το 1922 ως το 1924. Πολλές οικογένειες έφτασαν εδώ τον πρώτο καιρό, δηλαδή μετά την Μικρασιατική Καταστροφή και ακολούθησαν άλλες αφού περιπλανήθηκαν σε διάφορα μέρη κυρίως της Δυτικής και Νότιας Πελοποννήσου, Γαστούνη, Πύργο, Γύθειο ή και στην Ηγουμενίτσα της Ηπείρου.

Οι περισσότεροι προέρχονταν από περιοχές του Πόντου, Σαμψούντα, Κερασούντα, Νικομήδεια, Πάφρα, ενώ άλλοι από την Ιωνία, Σμύρνη, Έφεσο κ.ά.

ΠΑΛΑΙΟΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΣ ΣΥΛΟΓΙΣΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ - ΑΓΓΙΝΙΟΝ

Το 1924 έφτασαν οι τελευταίοι από την τουρκόφωνη Καππαδοκία, μετά την συμφωνία για την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Η κατάστασή τους ήταν απ' όλες τις απόψεις τραγική. Όλη τους η περιουσία ήταν ότι κουβαλούσαν στην πλάτη τους κι αυτά κουρέλια. Η παροιμιακή έκφραση «ούτε σάλιο στη γλώσσα», είχε γι αυτούς κυριολεκτική σημασία.

Στοιβάχτηκαν σε σχολεία και αποθήκες και πέρασαν απίστευτα δύσκολες μέρες, μέσα σε συνθήκες συνωστισμού, αναγκαστικής έλλειψης καθαριότητας και στέρησης. Επόμενο ήταν να δημιουργηθούν εστίες μόλυνσης και να σημειωθούν πολλά κρούσματα εξανθηματικού πυρετού.

Από τα πρακτικά της συνεδρίασης του Κοινοτικού Συμβουλίου της 21^{ης} Ιανουαρίου 1923 πληροφορούμαστε σχετικά: «Ο κοινοτικός σύμβουλος κ. Μιλτιάδης Τζάνης προσέθηκεν ότι τα πέριξ της πόλεως μέρη μαστίζει σήμερον ο εξανθηματικός τύφος και ο κίνδυνος είναι προφανής δια την υγείαν της πόλεως».

Το 1991, ο συντονιστής Μαθηματικών Κώστας Νάκος διεξήγαγε μία έρευνα με θέμα: «Η καταγωγή των προσφύγων του Αγίου Κωνσταντίνου». Διαβάζουμε, λοιπόν, ότι το ποσοστό των Ποντίων κατοίκων του Αγίου Κωνσταντίνου, είναι 14,9%.

Πόντιοι Αγ. Κωνσταντίνου

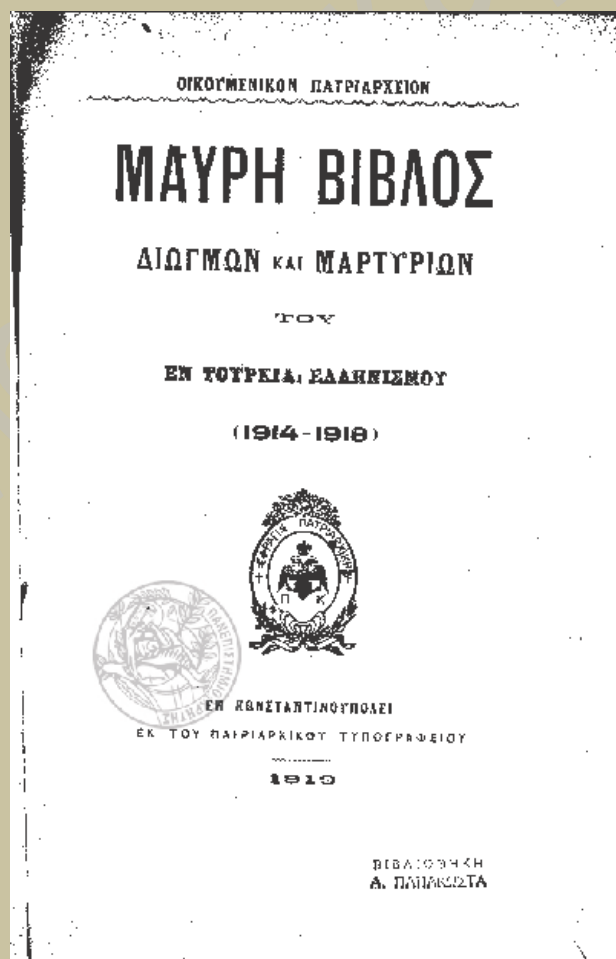
Ελευθέριος Μαραντίδης, Σάββας Σιδηρόπουλος και η σύζυγός του Μαρία, Παναγιώτα Ακριτίδου, Νικόλαος Αντώνογλου, Γρηγόριος Ακριτίδης, Λάζαρος Σαρισαβίδης, Αθανάσιος Σιδηρόπουλος, Αρκάδιος Κουλούμογλου, Κατίνα Σισμανίδου.

ΠΗΓΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ για τους ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ στην Αιτωλοακαρνανία:

- «Της Προσφυγιάς η Μοίρα», του Κώστα Δημ. Κονταξή
- Ομιλία του Κώστα Κονταξή στον Σύλλογο Ποντίων Αιτωλ/νίας «Δ.Ψαθάς», 15 Μαΐου 1919

Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού (1914-1918)

Η «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού (1914-1918)», είναι μια συγκλονιστική καταγραφή για τον άγριο διωγμό των ελληνικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που συντάχθηκε στα ελληνικά και τα γαλλικά από την Κεντρική Επιτροπή υπέρ των μετατοπισθέντων ελληνικών πληθυσμών. Εκδόθηκε από το Πατριαρχικό Τυπογραφείο της Κωνσταντινούπολης το 1919.

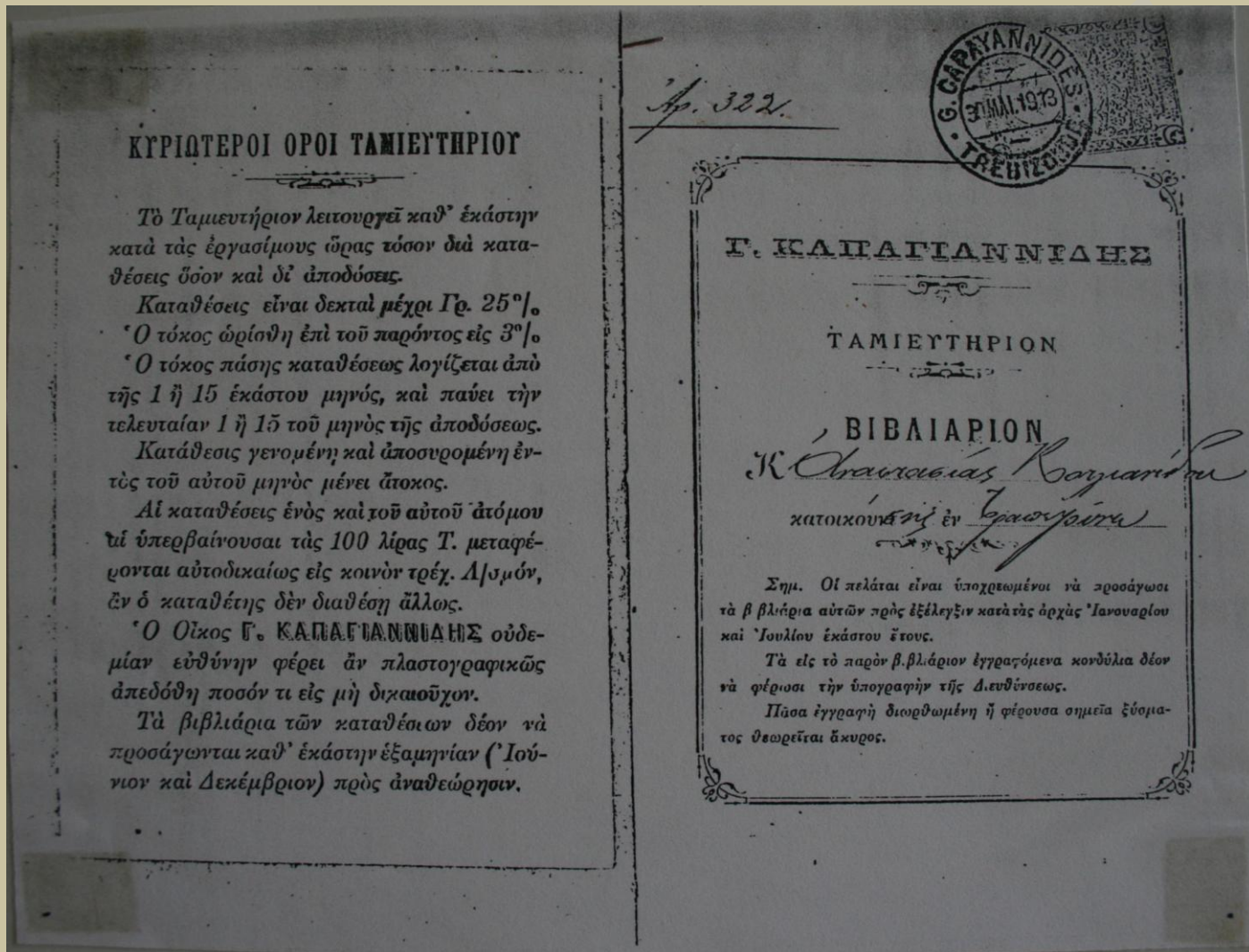

ΠΗΓΕΣ:

- HORTON GEORGE, *Η ΜΑΣΤΙΓΑ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ*, 1922 - *Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ*- Εκδόθηκε το 1926
- Renée Hirschon, *Heirs of the Greek Catastrophe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus*, Οξφόρδη 1989
- Ομιλία του Κώστα Κονταξή στον Σύλλογο Ποντίων Αιτωλ/νίας «Δ. Ψαθάς», 15 Μαΐου 1919
- Κώστας Δημ. Κονταξής, *Της Προσφυγιάς η Μοίρα*, Εκδόσεις Ίφιτος
- Pontosnews
- Triklopodia.gr
- Π. Κοντογιάννης, *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας*, Εν Αθήναις 1921
- Π. Τριανταφυλλίδης, *Η εν Πόντω ελληνική φυλή ήτοι τα Ποντικά*, Εν Αθήναις, 1866,
- Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος, «Περιήγησις εις τον Πόντον», 1903
- Φωτογραφικό Υλικό : Ιστορία Ελληνική και Παγκόσμια, <http://greekworldhistory.blogspot.com/>
- Βλάση Αγτζίδη «Έλληνες του Πόντου»
- <http://www.kolivas.de/>

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Φωτ. 1

Τράπεζα Γ. Καπαγιαννίδη, Τραπεζούντα, 1908

Φωτ. 2

Υποκατάστημα Τράπεζας Αθηνών, Τραπεζούντα

Φωτ.3

Οικογένεια Θεοφυλάκτου
Τράπεζα Θεοφυλάκτου

Φωτ. 4

Οικογένεια Φωστηροπούλου

Φωτ. 5

Σφραγίδα
τράπεζας Φωστήροπουλων Βιβλιάριο
της τράπεζας Φωστήροπουλων

Τράπεζα Φωστήροπουλων

Φωτ. 6

Εργοστάσιο Καπνού στα μέσα του 19^{ου} αι., στην Οινόη

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1

Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε μία κατάσταση των ελληνικών εμπορικών (εισαγωγικών και εξαγωγικών) οίκων στην Τραπεζούντα στις αρχές του 20ού αιώνα, με τις δραστηριότητές τους.

α/α	Εμπορική επωνυμία - Έτος ιδρύσεως	Αντιπροσωπ. Οίκοι - Πρακτορεία Υποκατ/τα	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Άλλες εργασίες
1	Υιοί Γ. Ακριτίδου 1871				Εργοστάσιο Οινοπνευματωδών ποτών
2	Μιλτ. Αμανατίδης 1860		Αποικιακά, Κασσίτερος, Σάπωνες κ.λπ.	Εγχώρια προϊόντα	
3	Υιοί Δ. Αργυρόπουλου 1860	Διάφορα Ευρωπαϊκά Εργοστάσια Ερζερούμ - Ερζιγκιάν	Αποικιακά, Ζάχαρη, Καφέδες, Μέταλλα, Πετρέλαιο κ.λπ.	Εγχώρια προϊόντα	
4	Τριαντ. Ηλ. Βαφείδης				Οινοπνευματώδη ποτά
5	Χαρ. Βαφείδης		Υαλοπίνακες, Μέταλλα, Εργαλεία, Χρώματα κ.λπ.		
6	Τραπεζικός Εμπορικός		Αποικιακά	Εγχώρια	Προεξοφλή-

	Οίκος Π.Θ. Γραμματικόπουλου			προϊόντα - Δέρματα	σεις Γραμμα- τίων-Εκδόσεις Επιταγών
7	Υιοί Γ. Γρηγοριάδου		Δέρματα κ.λπ.	Εγχώρια προϊόντα	Αντ/πείαι & Προμήθειαι
8	Υιοί Ε. Ελευθεριάδη 1874				Κατάστημα Νεωτερισμών κ.λπ.
9	Υιοί Ι. Ενεπέκογλου 1854	Α) Ατμοπλοϊκή Εταιρεία Παπαγιάννη- Λιβερπουλ Β) Αγγλικές Ασφάλειες «The Marine»	Σάκοι, Τεία, Καναβάτσα	Εγχώρια προϊόντα επί προμηθεία	Διαμετακο- μιστικών εμπόριον διά Περσίαν - Αποστολαί
10	Αφοί Εξακουστίδη 1892		Μόλυβδος, Κασσίτερος, Πετρέλαιο, Αποικιακά		
11	Νικ. Ιωακεμίδης 1900	Α) Εμπορ. Οίκος Θ. Δουβαλετελή - Μυτιλήνη Β) Οινόπνευμα- τοποιείο Γ. Νικο- λαΐδη - Σμύρνη	Αποικιακά, Ελαια, Σάπωνες	Εγχώρια προϊόντα επί προμηθεία	
12	Κων. Π. Κακουλίδης		Εισαγωγαί γενικώς	Εγχώρια προϊόντα	Αντιπροσω-πεί ες εμπορικών- ασφαλιστικών & βιομηχανι- κών επιχ/σεων

13	Αφοί Κακούλη				Είδη φωτογραφίας, Φακοί, Επιστολικά δελτάρια
14	A.&M. Καλεβράς 1844	Α.Ε.Οινοπνευματωδών Αμβέρσα			Εργοστάσιο & Εμπόριο Οινοπνευματωδών
15	Τραπεζικός & Εμπορικός Οίκος Γ. Καπαγιαννίδου 1858	Διάφοροι Τράπεζαι Υποκαταστήτα: Ερζερούμ-Βατούμ - Ρίζαιον	Ζάχαρη, Τεία, Καφέδες, Τζάμια, Μέταλλα, Φώσφορο, Ρύζι κ.λπ.	Εγχώρια προϊόντα	Άπανσαι αι τραπεζικαί εργασίαι
16	Αφοί Καρυοφύλλη 1885	Ρίζαιον	Αποικιακά	Εγχώρια προϊόντα	Εργοστάσιο οινοπνευματωδών ποτών
17	Υιοί Α. Καγκαλίδη Έτος ιδρύσεως 1876	Υιοί Βασιλείου Μυτιλήνη	Όλα τα είδη αποικιακών χονδρικώς	Όλα τα προϊόντα του τόπου επί προμηθεία	Πώλησις παντός εμπορεύματος επί προμηθεία
18	Μιλτ. Κογκαλίδης	Ερζερούμ (Κ. Τριανταφυλλίδης)	Αποικιακά	Εγχώρια προϊόντα	
19	Αφοί Γ. Καγκαλίδη 1876		Ζάχαρη, Τεία, Κεριά, Ρύζι, Μέταλλα	Εγχώρια προϊόντα	
20	Κων. Κοντοζής Έτος ιδρύσεως 1891		Σακιά, Υφάσματα, Μουσαμάδες	Δέρματα, Φασόλια Φουντούκια,	Προμήθειες, Αντιπροσωπείες

				Μήλα κ.λπ.	
21	Αφοί Χ. Λεοντίδη		Χαλκός εις φύλλα		Αγοραί- Πωλήσεις εμπορευμάτων επί προμηθεία
22	Γεώρ. Ε. Μιχαηλίδης				Εργοστάσιο Σιγαροχάρτων, Λιθογραφείο
23	Αφοί Ι. Μιχαηλίδη Έτος ιδρύσεως 1884		Ζυμαρικά, Τέια, Σύκα, Χαρτικά, Μέταλλα κ.λπ.	Εγχώρια προϊόντα	
24	Μιχ. Γ. Μιχαλόπουλος		Φώσφορος, Σιδηρικά, Μόλυβδος, Έλαια κ.λπ.	Εγχώρια προϊόντα επί προμηθεία	
25	Γεώρ. Χ. Μουζενίδης Έτος ιδρύσεως 1899	Α) Τράπεζα Μουράτγλου (Κων/πολις) β) Αγγλική Ασφαλιστική Εταιρεία «Ένωσις» γ) Γερμανική Ασφαλιστική Εταιρεία «Ηπειρωτική»	Αρωματικά είδη, Τέια, Έλαια, Βαμβάκι, Ρύζι κ.λπ.	Εγχώρια προϊόντα επί προμηθεία	
26	Υιοί Ι. Μουμτζή 1881	Αργυρούπολη	Πιπέρι, Έλαιο, Λίβανο, Τέια, Σιγαρέττα, Ζάχαρη κ.λπ.	Εγχώρια προϊόντα επί προμηθεία	

27	Θεόδ. Π. Ξενίδης 1890				Νεωτερισμοί γενικώς
28	Γ. Παπαντωνίου - Θ. Μιχαηλίδης 1900		Αποικιακά, Σύκα, Βελονόκαρφα, Χαρτί κ.λπ.		
29	Γεώρ. Ε. Περσείδης 1885	Αφοί Μπαρ- μπαρέσου Πειραιεύς			Εργοστάσιο & εμπόριο οινοπνευματω- δών ποτών
30	Κ.Γ. Σιδηρόπουλος 1902	1) Εθνική Ασφαλιστική Παρισίων 2) Consezutrice Ασφάλ. Πυρός	Άλευρα	Εγχώρια προϊόντα	
31	Γεώρ. Π. Στεφανίδης 1902		Έλαια, Σύκα, Δέρματα, Σταφίδες	Εγχώρια προϊόντα επί προμηθεία	Γραφείο πληροφοριών- Αντιπροσωπείαι, Παρακαταθήκαι
32	Ηρακλής Ε. Τάντος & Σία 1903		Αποικιακά, Καφέδες, Πετρέλαια, Έλαια		
33	Αφοί Γ. Τσαλιγόπουλοι 1884	Υποκατ/ματα: 1) Υιοί Αθανασιάδου Ερζερούμ & Αηδονόπουλος	Άπαντα τα αποικιακά, Δέρματα	Εγχώρια προϊόντα	Τραπεζικαί εργασίαι

		Βατούμ 2) Οθωμανική Τράπεζα 3) Χοστράσερ & Σία			
34	Αφοί Τουσμάνωφ		Έλαια, Ελαίαι, Σύκα, Σταφί- δες, Δέρματα	Φουντούκια, Φασόλια κ.λπ. εγχώρια προϊόντα	
35	Νικόλ. Χαλδεόπουλος	Υποκ/ματα: Αμισός, Ορδού, Κερασούς, Ριζαιον	Άπαντα τα προϊόντα εξωτερικού επί προμηθεία	Εγχώρια προϊόντα	Αντιπρ/πείαι, Παρακαταθή- και, Ασφάλειαι

ΠΗΓΗ

- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Ν. Ιωακείμ: «Η εμπορική και οικονομική δραστηριότητα των Ελλήνων της Τραπεζούντας κατά τις αρχές του 20ού αιώνα». Ο συγγραφέας αναφέρεται στους εμπορικούς οίκους της πόλης, έχοντας ως βασική πηγή εκτός της προσωπικής του μνήμης, τον «Παγκόσμιο Εμπορικό Οδηγό», που εκδόθηκε στη Σμύρνη το 1908 και αναφέρεται κυρίως στις ελληνικές επιχειρήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
- <https://spacezilotes.wordpress.com/>

Πίνακας 2

Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε μία καταγραφή των ελευθέρων επαγγελματιών ελληνικής καταγωγής της Τραπεζούντας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1908), κατά τομέα δραστηριότητας.

Ο πίνακας αυτός θα είναι περισσότερο πλήρης αν προσθέσουμε και τις 13 ασφαλιστικές εταιρείες της πόλης («Αμοιβαία», «Εθνική» Αθηνών, «National de Paris», «Conservatrice», «Lloyd», «The marine» Λονδίνου, «Ενωσις» Βερολίνου, «Κτηματική Ένωσις» Παρισίων, Μάντσεστερ, «Πατριωτική, «Πολάρ» και «Πρόνοια»), που όλες αντιπροσωπεύονται από Έλληνες.

Παρά το σημαντικό πλούτο στοιχείων, ο πίνακας αυτός δεν περιλαμβάνει όλες τις επιχειρήσεις των Ελλήνων της Τραπεζούντας, γιατί ο συγγραφέας, που μας τον γνωστοποιεί, τον έχει αντλήσει από τον «Παγκόσμιο Εμπορικό Οδηγό» του έτους 1908, που εκδίδεται στη Σμύρνη, στον οποίο περιλαμβάνονται μόνο οι επιχειρηματίες που επιθυμούν να διαφημιστούν μέσω αυτού. Συνεπώς, υπάρχει ένας μικρός ή μεγάλος αριθμός επιχειρηματιών και επιχειρήσεων που απουσιάζει. π.χ. το τυπογραφείο Σεράση και το τυπογραφείο του Γιώργου Μιχαηλίδη («Yorgi Mihailidi Matbaasi») καθώς και η τράπεζα του Κ. Θεοφυλάκτου και των αδελφών Φωστηροπούλων.

Έλληνες επιχειρηματίες, επιτηδευματίες και εμπορευόμενοι στην Τραπεζούντα, στις αρχές του 20ού αιώνα (1908)

α/α	Είδος δραστηρ./Ονόματα	α/α	Είδοςδραστηρ. /Ονόματα
1	ΑΛΕΥΡΑ	4	ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ
1	Καπαγιαννίδης Γ.	1	Γεωργιάδης Ευκλείδης
2	Σιδηρόπουλος Κ.Γ.	2	Καπνάς Γ.
2	ΑΠΟΙΚΙΑΚΑ	5	ΓΟΥΝΑΡΙΚΑ
1	Αργυρόπουλοι Δ. Υιοί	1	Αργυρόπουλος Π.
2	Αμανατίδης Μιλτιάδης	6	ΔΕΡΜΑΤΑ
3	Βαφειάδης Π. Αφοί	1	Βασματζίδης Ι.& Κ.
4	Γεωργαντέλλη Δ. Αφοί	2	Γραμματικόπουλος Π.Θ.
5	Εξακουστίδης Αδελφοί	3	Γρηγοριάδης Γ. Υιοί
6	Ιωακειμίδης Ι. Νικόλαος	4	Κοντοζής Π. Κωνσταντίνος
7	Καπαγιαννίδης Γ.	5	Μουζενίδης Χ. Γεώργιος
8	Καπαγιαννίδης Χ. Υιοί	6	Μουμτζή Ι. Υιοί
9	Καρυοφύλλη Αδελφοί	7	Στεφανίδης Π. Γεώργιος
10	Καλιφατίδης Ι.	8	Τουσμάνωφ Αδελφοί
11	Κογκαλίδης Α. Υιοί	9	Τσαλιγόπουλοι Γ. Αδελφοί
12	Κογκαλίδης Γ. Αδελφοί	7	ΔΙΚΗΓΟΡΟΙ
13	Κογκαλίδης Μιλτιάδης	1	Κεδίκογλου Λ.
14	Μιχαηλίδης Ι. Αδελφοί	2	Μουμτζίδης Σ.
15	Μιχαλόπουλος Μιχαήλ	3	Ορφανίδης Ν.
16	Μουμτζή Ι. Υιοί	8	ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΠΡΑΤΗΡΙΟΝ
17	Μουζενίδης Αδελφοί	1	Αηδονόπουλος Θ.Ε.
18	Παπαντωνίου Γ.-Μιχαηλίδης Θ.	9	ΕΡΙΟΥΧΑ

19	Ποζάνης & Γεροντίδης	1	Βελισσαρίδαι Αδελφοί
20	Τάντος Ηρακλής & Σία	2	Σουμελίδης Ι.
21	Τσαλιγοπούλου Γ. Αδελφοί	10	ΙΑΤΡΟΙ
3	ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ (Πράκτορες)	1	Ευφραιμίδης Ι.
1	Βασιλειάδης Β.	2	Ευφραιμίδης Κ.
2	Γραμματικόπουλος Π.Θ.	3	Μεταξάς Α.
3	Ενεπέκογλου Ι. Υιοί	4	Παπαδόπουλος Μ.
4	Ιωαννίδης Β.	5	Σουρμελίδης Α.
5	Καπαγιαννίδης Γ.	6	Σπάθαρος Θ.
6	Κωνσταντίνωφ Ι.	11	ΜΑΚΑΡΟΝΟΠΟΙΕΙΑ
7	Μουζενίδης Χ. Γεώργιος	1	Τερζόπουλος Β.
8	Σοδηρόπουλος Κ.Γ.	12	ΝΕΩΤΕΡΙΣΜΟΙ
9	Τριανταφυλλίδη Υιοί	1	Βελισσαρίδαι Αδελφοί
10	Φωστηρόπουλοι Αδελφοί	2	Ελευθεριάδης Ε. Υιοί
11	Καραγιαννίδης Ν.		
12	Λαζαρίδαι Αδελφοί	18	ΣΙΓΑΡΟΧΑΡΤΑ
13	Μωυσίδης Γ.	1	Μιχαηλίδης Γεώργιος
14	Ξανθόπουλοι Αδελφοί	2	Παπαδόπουλος & Σκανδαλίδης
15	Ξενίδης Π. Θεόδωρος	19	ΣΙΔΗΡΑ
16	Ξενίδαι Αδελφοί	1	Βαφειάδης Β. Χαρ.
17	Ξενόπουλοι Αδελφοί	2	Βαφειάδης Μ. & Υιοί
18	Παπαδόπουλος Γ.	3	Καπαγιαννίδης Γ.
19	Σεράση Χ. Υιοί	4	Κογκαλίδης Γ. Αδελφοί
20	Χαραλαμπίδης Δ. Γ.	20	ΤΡΑΠΕΖΙΤΑΙ
13	ΞΥΛΕΙΑ	1	Γραμματικόπουλος Π. Θ.
1	Παπαδόπουλος Ν.	2	Καπαγιαννίδης Γ.

14	ΟΙΝΟΠΝΕΥΜΑΤΩΔΗ ΠΟΤΑ	3	Κογκαλίδη Αδελφοί
1	Ακριτίδη Γ. Υιοί	4	Φωστηρόπουλοι Αδελφοί
2	Βαφειάδης Τριαντάφυλλος	21	ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
3	Καρυοφύλλη Αδελφοί	1	Σεράση Αδελφοί
4	Καλλιφατίδαι Αδελφοί	22	ΥΑΛΟΠΩΛΕΙΑ
5	Κοροξενίδης Χ.Χ.	1	Κωφίδης Χ.
6	Καλεβράς Αντών. & Μιλτιάδης	2	Κυτρίδης Α.
7	Λαζόπουλοι Αδελφοί	3	Παπαδόπουλος Ι.
8	Λαμπριανίδης Π.	4	Τσαϊρογλου Αδελφοί
9	Παπαδόπουλος Σ.	23	ΥΦΑΣΜΑΤΑ
10	Περσίδης Ε. Γεώργιος	1	Αβραμίδης Κ.
15	ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΟΔΟΧΟΙ	2	Βελισσαρίδαι Αδελφοί
1	Αυγουστίδης & Σία	3	Ελευθεριάδης Ε. & Υιοί
2	Βασιλειάδης Β.	4	Ελευθεριάδης Μ.
3	Γραμματικόπουλοι Αδελφοί	5	Κανδύλης Γ. Κ. & Σία
4	Εφραιμίδης Π.	6	Καλπαξίδαι Αδελφοί
5	Ενεπέκογλου & Υιοί	7	Μεταξά Αδελφοί
6	Κακουλίδης Π. Κων/νος	8	Μουζενίδης Π.
7	Κακουλίδης Ι. Χ.	24	ΦΑΡΜΑΚΕΙΟΝ
8	Κωνσταντινώφ Ι.Δ.	1	Παπαδόπουλος Ι.
9	Κοντοζής Κ. Κωνσταντίνος	25	ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΙ

10	Μουζενίδης Χ. Γεώργιος	1	Κακούλη Αδελφοί
11	Στεφανίδης Γ. Π.	26	ΧΑΛΚΟΣ
12	Σιδηρόπουλος Γ. Κ.	1	Καπαγιαννίδης Γ.
13	Τουσμάνωφ Αδελφοί	2	Λεοντίδη Χ. Αδελφοί
14	Τριανταφυλλίδη Α. Υιοί	27	ΧΑΡΤΟΠΩΛΕΙΑ
15	Χαλδεόπουλος Ν. Π.	1	Γεωργιάδης Ευκλείδης
16	ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΑ	2	Μιχαηλίδης Γεώργιος
1	Παπάζογλου Γ.	3	Παπαδόπουλος & Σκανδαλίδης
2	Ποικιλίδης Κ.	4	Στυλιανόπουλος Θ.
3	Σεραλίδης Γ.	28	ΧΡΥΣΟΧΟΟΙ
17	ΡΑΠΤΑΙ	1	Τουσμάνωφ Ν.
1	Γραμματικόπουλος Α.	2	Τουσμάνωφ Α.
2	Περσίδης Ιωάννης	29	ΧΡΩΜΑΤΑ
3	Σουμελίδης Ι.	1	Βαφειδής Χ. Β.
4	Τριφτανίδης Α.		

ΠΗΓΗ

- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Ν. Ιωακείμ: «Η εμπορική και οικονομική δραστηριότητα των Ελλήνων της Τραπεζούντας κατά τις αρχές του 20ού αιώνα»
- <https://spacezilotes.wordpress.com/>

Έρευνα-Επιμέλεια-Κείμενο

Γίτσα Πανταζή-Ναστούλη

agriniomemories.com

Είναι **ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ** η αναφορά πηγής για οποιαδήποτε αναδημοσίευση.